

BURAK GÜLBOY

mutlak savaş

Birinci Dünya
Savaşı'nın
Kökenleri Üzerine
Clausewitzyen
Bir Çözümleme

ULUSLARARASI
İLİŞKİLER
KÜTÜPHANESİ

MUTLAK SAVAŞ

*Birinci Dünya Savaşı'nın
Kökenleri Üzerine
Clausewitzyen
Bir Çözümleme*

BURAK GÜLBOY

www.uikutuphanesi.com.tr

MUTLAK SAVAŞ

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN KÖKENLERİ ÜZERİNE
CLAUSEWITZYEN BİR ÇÖZÜMLEME**

BURAK GÜLBOY

© Bu baskının yayın hakları Avcılar Plastik Ambalaj Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi adına Röle Akademik Yayıncılığa aittir.
Sertifika no:28503

ISBN: 978-605-64199-1-1

Genel Yayın Yönetmeni: Esra Diri
Kapak Tasarım: Murat Özgül

Birinci Basım: İstanbul- Ağustos 2014

Baskı: Özener Matbaacılık San. ve Tic. LTD. ŞTİ.
Davutpaşa Cad. Kale İş Merkezi No: 201- 204
Topkapı/ İST.
Sertifika no:11973

Babam KAYA FERİT GÜLBOY'a

ÖNSÖZ

Philosophum non facit barba... Sakal insanı filozof yapmaz... Tıpkı bir kitabın, yazarını akademisyen yapmayacağı gibi... Kitap bir çalışmadır; içine ne kadar emek konmak istenirse o kadarını alır. Akademik bilgi ise bir birikimdir ve dahası, bu birikimin sahibini yok etmesidir; çünkü akademik birikim Minos'un labirentinde sürekli dolaşmak gibidir; her köşeyi dönüşte başka bir köşenin çıkması gibi, her sorgulamanın yeni bir soruyu ortaya çıkartması ve sonu olmayan bir arayış... Ender zamanlarda Ariadne, ipliğini, kaybolana sunar. Böylece, sorular labirentinde bu ipliğin güvencesinde bir miktar yol çizilebilir. İşte o an, alınan yolu tarif etmek gereklidir. Böylece başkaları ya bu yolu devam ettirebilir, ya da bu tecrübeden kendi yollarını başlatabilirler. Labirent sonsuz olsa da, sunulan yol tarifleri, kayboluş sürecini bir miktar çekilir kılabilir. Bu yüzden, yazmak önemlidir; çünkü *Verba volant scripta manent... Söz uçar, yazı kalır...*

Bu çalışmanın hayata geçebilmesi için, çalışmanın sahibinin dışında, pek çok kişinin emeği, enerjisi ve desteği gerekliydi. Sözün uçup, yazının kalacağı bilinci ile, bu çalışmanın hazırlanması ve kitap hâline gelmesinde, doğrudan ya da dolaylı olarak ve hiçbir karşılık beklemeden, benden emeklerini, enerjilerini ve desteklerini esirgemeyenlere bu satırlardan minnettarlığımı sunmak isterim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan kişiler arasında, 2007 yılında kaybetmiş olduğum, Babam, Kaya Ferit Gülboy başta gelmektedir. Fiziki varlığını yitirmiş olsam da, manevi varlığı ile daima yanımda ve içimde hissettiğim Babam inancı, güveni ve desteği ile bu çalışmanın birikimine ve oluşum sürecine tarifsiz katkılar yapmıştır. Bu yüzden çalışmamı kendisine atfederek, kendisine yeterince sunma fırsatı bulamadığım minnettarlığımı en azından bu satırlarda ifade etmek isterim.

Bu çalışmanın ortaya çıkışını sağlayan akademik birikim sürecinde, benden esirgemedikleri emekleri, enerjileri ve destekleri ile tarifsiz katkılar yapmış; fakat zamanın benden koparmış olduğu değerli rehberlerim Prof. Dr. Esad Çam'ı, Prof. Dr. Toktamış Ateş'i ve T. Nejat Eralp'i burada anmak isterim. Ariadne'nin ipliğini temsilen onların bana olan inançları ve katkıları, kendi akademik labirentimde yaşadığım yolculukta daima bana eşlik etti.

Bu çalışmayı mümkün kılan pek çok kişi arasından, benim için yeri çok ayrı olan Prof. Dr. Levent Ürer'e ve Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a, bana olan güvenleri ve destekleri için özel olarak teşekkür etmem gerektiğini vur-

gulamak isterim. Ayrıca, çalışmanın birikim sürecine verdikleri destekten ve katkılarından dolayı değerli Hocalarım Prof. Dr. Murat Özyüksel'e ve Dr. Rifat Uçarol'a; ayrıca değerli dostlarım Doç. Dr. Haldun Yalçınkaya'ya, Doç. Dr. Adil Baktıaya'ya ve Yard. Doç. Dr. Murat Metinsoy'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın kaynakçasının önemli bir kısmının taranması Kanada'nın Kingston şehrinde bulunan, Queen's Üniversitesi'ndeki Stauffer Kütüphanesi'nde tamamlandı. Bu kütüphanenin dost canlısı çalışanlarına içten teşekkür ederim. Queen's Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmama imkân sağlayan, hiçbir zaman unutmayacağım güler yüzlü samimiyeti ile bu çalışmanın içeriği ve yöntemi ile ilgili fikirlerini ve eleştirilerini benden esirgemeyen Prof. Dr. David Haglund'a bu satırlar vasıtasıyla teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bir metin ortaya çıkartmanın zorluğu ve sıkıntısı paylaşıldıkça azalıyor. Bu çalışmanın metni üzerinde büyük emeği olan, lisansüstü çalışmalarında kendisine danışmanlık yapmış olmama karşın, bu metnin ortaya çıkış süresince hayatının değerli zamanlarını bana harcayarak, sabır, dostluk ve olgunlukla bana danışmanlık yapan Onur Ağkaya'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Ortaya çıkan metni, kitap hâline dönüştürmek için, bütün enerjisini ortaya koyan Esra Diri'ye de teşekkürlerimi sunarım. Kendisini tanıdığım ilk günden beri, dostluğunu bir an için bile benden esirgemeyen Murat Özgül'e de ortaya çıkan bu kitabın kapağı ve şekli ile ilgili gösterdiği olağanüstü özen ve emek için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın hazırlanış sürecinde yaşanan yorgunlukların aşılmasında, değerli dostlukları ile büyük katkı sağlayan Murat Balmucu'ya ve Göksel Yazıcı'ya samimiyetle teşekkür ederim.

Bana olan güvenini ve inancımı büyük bir sabır ve sevgi ile birleştirip, bu çalışmanın ortaya çıkabilmesi için hayatı kolaylaştıran, Annem, Saime Gülboy'a; desteğini her an yanımda hissettiğim, Ablam, Tülin Şener'e; sessiz ama sevgi dolu varlığı için Shine'a, kalpten teşekkürlerimi sunarım.

Bir kişi var ki, onun hem bu çalışmaya ve hem de hayatıma katkısının karşılığını, bu satırlarda yeteri kadar ifade edebilmem mümkün olmasa da, kendisinin mütevazılığına ve hoşgörüsüne sığınarak, bunu denemek zorundayım. Bu çalışmanın ortaya çıkışını varlığı ile mümkün kılan; sabır isteyen üretim aşamasında yaşanan tükenişlerde, enerjisini katarak beni yeniden canlandıran; çalışmanın gerektirdiği sorgulamanın kişiyi çıkardığı içsel yolculukta, içine düşülmesi kaçınılmaz olan yalnızlığı ve izolasyonu, tükenmeyen bir sevgi desteği ile benimle paylaşmış olan, hayat ortağım ve biricik eşim Dr. Gül Pınar Gülboy'a kalbimdeki sevgi ile donanmış teşekkürlerimi sunarım.

SUNUŞ

Birinci Dünya Savaşı süre giderken “Savaşa Son Veren Savaş” şeklinde betimlenmesine rağmen savaşın sonunda imzalanan Versay Anlaşması “Barışa Son Veren Barış” olmuştur. Kaldı ki; 2014 yılında, Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinin yüzüncü yılında geriye dönüp bakıldığında yüzyılın savaşlarla dolu olduğu görülmektedir. Zaten yirminci yüzyılın ilk yarısına ulaşılmadan İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Barışı bile dünya savaşına neden olan bu savaş, Napolyon Savaşları sonunda oluşturulan on dokuzuncu yüzyılın Avrupa sisteminin iflası sonucunda ortaya çıkmıştı. Dahası dünya savaşlarının sonunda etkileri günümüze kadar gelen bir uluslararası sistem oluşturulmuştur. Ez cümle, on dokuzuncu yüzyılın başından günümüze kadar gelen dönemin uluslararası sistemi en çok etkileyen vakasıdır Birinci Dünya Savaşı.

Dahası Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı dehşet neticesinde insanlık bir daha böyle bir savaş yaşamamak için “savaşın nedenleri”ni araştırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı karşılayarak insanlığı belki de barışa ulaştıracak çalışmaları yapmak adına ise “Uluslararası İlişkiler” bilimi doğmuştur. Ama maalesef hala buna ulaşamamıştır!

Bu çerçevede günümüz uluslararası sistemini anlamak için Birinci Dünya Savaşı’nı incelemek oldukça önemlidir. Hatt-ı zatında bu konuda dünyada birçok çalışma yapılmıştır, yapılmaktadır. Üzüntü verici olan bu çalışmaların Türkiye’de yeterince gerçekleştirilmemiş olması ve yapılanların ise Türk cepheleleri ile kısıtlı kalmasıdır. Ancak, Burak Gülboy’un elinizdeki çalışması bunun ötesine geçmektedir. Gülboy bu çalışmasında Türk cephelerinin ya da siyasetinin ötesine geçerek, evrensel bilime katkı yapacak önemli bir analiz gerçekleştirmiştir. Bilimsel metodolojiye sadık kaldığı çalışmasında Birinci Dünya Savaşı’nın tarafları arasındaki siyasal bağın sona erdiği ve savaşın siyaset için araç olmaktan çıktığı savıyla amaçlaştığını ortaya koymaktadır. Esasen savaşın amaç haline gelmesi tarafların siyasal amaçları olmadan sadece “düşman”ı yok etmeyi kapsayan bir mutlak savaşın içinde oldukları anlamına gelmektedir. Gülboy, Clausewitz’in “Savaş Üzerine” adlı eserindeki savaş kuramında bahsettiği “mutlak savaş”ın Birinci Dünya Savaşı’nı tanımladığını gözler önüne sermektedir. Bu analiz önemlidir. Analizde okuyucu Birinci Dünya Savaşı’nın gerçek savaştan mutlak savaşa nasıl dönüştüğünü anlamaktadır. Ve yine bu kitap savaş devam ederken taraflar arasında diplomasi ortadan kalkmasının ve barışa olanak verecek siyasetin yoksunluğunun varabileceği noktayı okuyucuya göstermektedir.

Burak Gülboy “*Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme*” adlı bu eserinde Clausewitz’in savaş teorisini kullanarak Birinci Dünya Savaşı’nın yüksek entelektüel birikime dayanan bir analizini gerçekleştirmiştir. Unutmamak gerekir ki; hala Clausewitz’in savaş kuramı aşılammış ve günümüzün belirsizliklerle dolu savaşlarını anlamada en önemli kuramlardan birisini araştırmacılara sunmaktadır. Bu özellikleri ile Burak Gülboy’un bu çalışmasının Uluslararası İlişkiler akademisyenleri ve öğrencileri için sistemi anlamak adına bir zorunlu okuma olduğunu belirtmek isterim.

Doç.Dr.Haldun Yalçınkaya

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
SUNUŞ.....	vii

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nı Clausewitz'in "Mutlak Savaş" Distopyası Çerçevesinde Sorgulanması	1
--	---

Birinci Bölüm

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Büyük Güç Statüsünün Kaybı Sorunsalı

Büyük Güç Statüsünün İnşası: Deniz Gücü=Deniz Hâkimiyeti.....	18
Büyük Güç Statüsünün İnşası: Büyük Güç=Deniz Gücü.....	22
Büyük Güç Statüsünün Stabilizasyonu: Meydan Okumalar	28
Büyük Güç Statüsünün Paradoksu: Meydan Okuma vs Tanınma Arayışı.....	35
Büyük Güç Statüsünün Paradoksu: Bismarck'tan Wilhelm'e Almanya'nın Kimlik Paradoksu.....	40
Büyük Güç Statüsünün Tanınması: Risk Teorisi Çerçevesinde Kimlik Oluşturma.....	48
Büyük Güç Statüsünün Kaybı: Risk teorinin İflası: Dretnot Devrimi.....	55
Büyük Güç Statüsünün Kaybı: Dretnot Yarışı ve Büyük Güç Statüsünün Kaybı.....	69
Büyük Güç Statüsünün Krizi: Agadir Krizi ve Büyük Güç Çatışması.....	75
Büyük Güç Statüsünün Krizi: Agadir Krizi Sonrası	83

İkinci Bölüm**Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bir Sorun Çözme Aracı
Olarak Savaşın İçerik Değişirmesi Sorunsalı**

Avrupa Siyasal Sisteminin Yapısı	97
Avrupa Siyasal Sisteminin Kendine Has Yapısı: Avrupa Ahengi.....	107
Avrupa Siyasal Sisteminin Paradoksu: Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi.....	117
Avrupa Siyasal Yapısının Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş	121
Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Saldırı Kültü	125
Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Militarizm ve Hayal Edilmiş Savaş	130
Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Önleyici Savaş Miti	138
Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Kâğıt Üstünde Savaş.....	147
1914’te Diplomasinin Krizi: Seferberlik vs Savaş	157
Sonuç: Birinci Dünya Savaşı’nı Clausewitz’in “Mutlak Savaş” Distopyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	167
KAYNAKÇA	173
DİZİN	187

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın Clausewitz'in "Mutlak Savaş" Distopyası Çerçevesinde Sorgulanması

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerini ve nedenlerini sorgulamak üzere çalışmaya başlayacak bir akademisyen, bir taraftan bu başlıklar ile ilgili ortada olan veya ortaya atılmış pek çok sorgulamanın üretmiş olduğu bir literatürün genişliğini algılamak; bir yandan da söz konusu literatürün genişliği içerisinde, hâlâ yapılmayı bekleyen sorgulamalara olan açıklığı fark etmek zorundadır. Üzerinden yüz yıl geçmiş olmasına karşın, Birinci Dünya Savaşı, hâlâ, sosyal bilimlerdeki değişik disiplinler için popüler bir çalışma alanıdır ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan çalışmaların tamamı, yeni sorgulamaların da önünü açtığından, söz konusu alan, popülerliğin ötesinde, bugüne kadar mevcut olan dinamik yapısından da hiçbir şey kaybetmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri ve nedenleri ile ilgili soru sormaya hazırlanan bir akademisyen için sahip olunması gereken diğer bir farkındalık ise, savaşın kökenleri ve nedenleri arasındaki ayrımın anlaşılmasının, sorgulama sürecinin sağlam temeller üzerinde inşa edilmesi için önem taşıdığıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri, savaştan önceki yıllarda meydana gelen pek çok siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmenin tarihsel dinamikleri içinde takip edilebilir. Buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerinin sorgulanması için, bu savaşın siyasal ve sosyal alanda neden olduğu zamansal kırılmanın ve bu kırılmanın ortaya çıkardığı tarihsel dönüşümlerin algılanması zorunludur. Böyle bir algının, savaşın kökenlerinin sorgulanması için, sorgulamanın çatısının yalnızca Tarih disiplini ile değil, aynı zamanda Siyaset Felsefesi, Uluslararası İlişkiler, İktisat ve Sosyoloji gibi diğer disiplinleri de bir arada kullanılabilecek, kimi zaman disiplinler arası ve kimi zaman da disiplinler üstü bir oluşum üzerine kurulması faydalıdır. Böylece, akademisyen, disiplinlerin analiz yöntemlerinin farklılıklarında yer alan sınırlılıkları aşabilme şansını elde edebilir. Ekleme gerekirse, okuyucuya sunulan bu çalışmanın sahibi, böyle bir algıyı mükemmel bir biçimde oluşturduğu iddiasını ileri sürme konusunda ciddi çekince-

lere sahip olmakla birlikte, çalışmanın gerçekleştirildiği süreçte, böyle bir algıya sahip olma ihtiyacının gerekliliğini bir kez daha hissetmiştir.

Okuyucuya sunulan bu çalışmanın sahibi, okuyucuyu bazı konularda uyar-mayı görev bilmektedir: Bunlardan ilki, çalışmanın kurulumu ve izlediği plan, girişte sunulan ilk sorunun mikro ve makro düzeyde iki analiz aracıyla ele alınması ve bu analizlerden faydalanılarak ulaşılan sonuçlar doğrultusunda bir cevap üretilmesi üzerinde inşa olmuştur. Bu nedenle, bu çalışma bir tarih anlatımı değildir; tarihsel olguların sorgulanması, çalışmanın içeriğindedir. Savaşın tarihçesi ile ilgilenenler için, çalışmanın sonundaki kaynakçaya başvurulması durumunda, gerekli referansların sağlandığına inanılmaktadır. Diğer taraftan, çalışma kapsamında gerçekleştirilmesi amaçlanan sorgulama için, okuyucunun da sunulanı sorgulamaya açması beklenmektedir. Bu nedenle, çalışma dâhilinde ortaya konulan analizler çerçevesinde, tarihsel gerçeklikler aranması endişesi bulunmamaktadır; bunun yerine çalışmanın gerçekleştirmeyi hedeflediği sorgulamanın, bu çalışmanın hazırlandığı zamana değin, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri ile ilgili olan diğer sorgulamalara katkı yapması hesaplanmıştır. Bütün bu açıklamalar ışığında, okuyucunun, çalışma çerçevesinde yapılan analizler sonucunda ulaşılan sonuçları, yeni sorgulamaların temeli olarak algılaması ve bu algının, yeni üretim süreçlerine bir hareket noktası sağlaması, çalışmanın sahibinin en büyük umududur.

Ortaya konulan motivasyon çerçevesinde, bu çalışmanın ana fikrini oluşturacak olan sorgulamanın temelinde yer alan soru şu şekilde sorulabilir: “Kendinden önceki dönemdeki savaş olgusunun içeriğini değiştiren Birinci Dünya Savaşı, Clausewitz’in savaş olgusunu teorize ederken kullanmış olduğu ‘mutlak savaş’ distopyası çerçevesinde değerlendirilebilir mi?” Söz konusu soruya cevap aranması için, çalışmada izlenecek yöntem şöyle özetlenebilir: İlk aşamada, Clausewitz’in “mutlak savaş” distopyası tanımlanacak ve bu distopya tanımının bileşenleri doğrultusunda, Birinci Dünya Savaşı'nın bir mutlak savaş olduğu hipotezi ortaya atılacaktır. İkinci aşamada ise, söz konusu hipotezi destekleyecek olan biri mikro ve diğeri makro düzeyde, iki alt sorgulama kurgulanacaktır. Bunlardan mikro düzeyde olanı, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri arasında tartışılan, İngiltere ve Almanya arasındaki donanma yarışının, Avrupa siyasal sistemi içindeki “Büyük Güç” kavramını farklılaştırarak, devletlerin, birbirlerine karşı olan algılarını işbirliğine eğilimli bir hâlden, çatışmaya eğilimli bir hâle doğru dönüştürmesinin sorgulanmasına yöneliktir. İkinci sorgulama ise, 19. yüzyılda Avrupa siyasal sisteminin yapısının özelliklerinin değişiminin, devletlerin, sistem içinde kullandıkları dış politika araçları olan diplomasi ve savaş araçları üzerindeki etkisi ile ilgilidir ve 1914’ün yazında, Avrupalı Büyük Güçlerin, söz konusu değişimin, savaşı başka bir yapıya dönüştürmüş olduğunu anlama konusundaki yetersizliklerini sorunsallaştırma çabasına yöneliktir. Ça-

lışmada, bu iki sorgulamanın sonuçlarının da kullanılarak temel sorunun cevabının aranması hedeflenmektedir.

Savaş üzerine ilk bilimsel incelemeyi üretmiş olan Carl von Clausewitz'in klasik tanımı ile savaşmak, bir tarafın zor kullanarak, rakibine iradesini kabul ettirme eylemini yansıtmaktadır. Savaşma eylemi ile savaş olgusunun ayrımını fark eden Clausewitz, savaşı ise, siyasetin başka araçlarla devamı olarak görmektedir. Savaş olgusu ile savaşmak eylemi arasındaki fark dikkate alındığında, savaş teriminin, devletlerin tekelinde olan siyasi bir olgu olduğu anlaşılır. Savaş, siyasi bir eylemdir ve devletlerin dış politika araçlarından biridir. Negatif bir anlam taşısa dahi, bir ilişki biçimini temsil etmektedir. Bir razı etme mücadelesidir. Bu nedenle de belirlenmiş amaçları ve hedefleri olduğu varsayılan ve bunlara ulaşılması için strateji ve taktiklerle donatılmış bir eylemler bütünüdür; bir anlamda, güç kullanımı ile birleştirilmiş siyasettir.

Colin Gray, savaşın doğasının sahip olduğu öznel ve nesnel özelliklerin, savaş ile ilgili çalışmalar yapan akademisyenleri yanılttığına dikkat çekmektedir. Gray'e göre, savaşın öznel yapısını yansıtan; tehlike, belirsizlik, gayret ve şans gibi özellikler, hangi devirde olursa olsun, savaşın özünde hep aynı kalmaktadır. Diğer taraftan, savaşın doğasının nesnel tarafını yansıtan; uygulanan taktikler ve kullanılan teknolojiler, yavaş ya da hızlı bir süreçte sürekli bir değişim içinde bulunmaktadır.¹ Anlaşılacağı üzere, strateji ve teknoloji ne şekilde gelişirse gelişsin; uygulamalar, eylemi ne kadar farklılaştırırsa farklılaştırın, savaş; felsefi anlamda bir bütünlük arz eden, gayretlerin boşa çıkabileceği bir belirsizliğin getirdiği tehlikeyi barındıran ve kimi zaman da şansın belirleyici olduğu bir şiddet kullanma eylemidir.

Clausewitz'e göre, savaş, sadece, iradenin rakibe kabul ettirilmesi için şiddet kullanmaya dayalı bir eylem olsaydı, taraflar, karşılıklı olarak aynı mantığı benimzedikleri için, hiçbir aşırıktan çekinmeyecekleri ve son olarak, ayakta kalmanın kazanacağı bir mücadelenin galibi olabilmek için, şiddetin en uçta kullanılacağı bir radikalleşme hâline gelecektir. Clausewitz'in kendisi, savaşın bu hâlini "mutlak savaş" olarak nitelemektedir; bu hâliyle savaşın içerdiği şiddet, araç olmaktan çıkmıştır ve amaç hâline gelmiştir.² Raymond Aron'un da vurguladığı üzere, mutlak savaş, felsefi bir soyutlama olarak, dünyevi ve tarihsel gerçekler

¹ Colin Gray, **Strategy and History, Essays on Theory and Practice**, New York, Routledge, 2006, s. 185.

² Raymond Aron, savaşın radikalleşmesine neden olan temel nedeni, *rekabetin diyalektiği* olarak; yani, şiddete karşı, gene şiddet kullanan karşılıklı tarafların tek bir amaç için rekabet etmeleri anlamında tanımlamaktadır. Raymond Aron, **Peace and War- A Theory of International Relations**, İngilizce'ye çev.: Richard Howard and Anette Baker Fox, London, Weidenfeld and Nicholson, 1962, s. 21.

ile bağlantısız bir ideal durumdur.³ Şiddetin olumsuz karakteri göz önüne alınır-
sa, bu ideallığın bir distopya olarak adlandırılması daha uygun olacaktır.
Clausewitz'in mutlak savaş kavramını, *Savaş Üzerine (On War)* adlı eserinde,
pek çok yerde kullanmasına karşın, kavramı net bir açıklama veya tanım ile
anlamlandırmamış olması ilginçtir. Bunun başlıca nedeni, Clausewitz'in gerçek
savaş olarak adlandırdığı ve anlamlandırmayı hedeflediği asıl olguyu açıklama
sürecinde, Gray'in bahsetmiş olduğu, savaşın doğasının öznel tarafını, mutlak
savaş distopyası ile vurgulayarak ve sonra da bu distopyayı olumsuzlayarak,
"gerçek savaş"ın doğasının nesnel yanının ayrıntılarını ortaya çıkartma çabası-
dır. Bu çaba içinde, mutlak savaş, tanım olarak belirmese de, bir distopya olarak,
Clausewitz'in gerçek savaşı tanımlama sürecinin gölgesinde, bu sürece eşlik
eder.

Clausewitz şöyle yazmaktadır:

*"Zekânın işbirliği olmadığı durumlarda fiziksel gücün en yoğun kullanım
şekli ortaya çıkar; bu gücü kan dökmeden çekinmeden insafsızca kullanan kişi,
rakibi aynı şekilde karşılık vermediğinde bir avantaj elde edecektir. Bu nedenle,
rakibini karşılık vermeye zorlar ve böylece taraflar, dayanma güçlerinin tek
limit olduğu bir aşırılığa doğru birbirlerini sürüklerler."*⁴

Clausewitz'in, *Savaş Üzerine (On War)** adlı eserindeki bu satırları, mutlak
savaşın karakteri ile ilgili okuyucunun karşılaşacağı en önemli vurgulardandır.
Clausewitz'e göre, tarihsel ve sosyal gerçekliklerin etkisinden yoksun, salt teori
ile bakıldığında, savaşın değişmez karakteri ve yıkıcılığı, bu aşırılıkta kendini
gösteriyorsa da gerçek dünyada savaş bu değildir.

Clausewitz, mutlak savaş ile gerçek savaşı, yoğunluğu gittikçe artan bir an-
lamlandırma dizisi içinde okuyucuya sunarken, savaşı tanımlayacağı son nokta-
ya doğru ilerler. İlk olarak, mutlak savaşın, daha önceden süregelen gelişmelerin

³ A.g.e., s. 21-22; aynı zamanda bkz. Ali Karaosmanoğlu, "21. Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 5-25.

⁴ Carl Von Clausewitz, *On War*, çev.: O.J. Matthijs Jolles, New York, the Modern Library, 1943, s.4.

* Clausewitz'in *Savaş üzerine (On War)* isimli eserinin orijinali olan Almanca versiyonundan, İngilizce'ye pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde O. J. Matthijs Jolles'un 1943 yılında yaptığı çeviri en başarılı ve kapsamlı tercüme olarak gösterildiğinden, metnin genelinde bu çeviri kullanılmıştır; bunun yanında, eserin Michael Howard ve Peter Paret tarafından 1976'da yapılan çevirisi de metin dipnotlarında kullanılmaktadır. Clausewitz çevirilerinin değerlendirilmesi ile ilgili şu çevrimiçi bağlantıya başvurulmasında fayda görülmektedir: <http://www.clausewitz.com/bibl/WhichTrans.htm>, son güncelleme: Nisan 2014; Eserin Türkçe'deki baskıları arasında ise, Fahri Çeliker'in Almanca'dan yaptığı çevirinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bkz. Carl Von Clausewitz, *Harp Üzerine*, Almanca'dan (çev. H.Fahri Çeliker), İkinci Basım, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991. Ayrıca Clausewitz'in eseri üzerine yapılan incelemeler arasında Hew Strachan'ın değerlendirmesinin de önemli bir başvuru kaynağı olduğu düşünülmektedir: Hew Strachan, *Clausewitz's On War, A Biography*, New York, Atlantic Monthly Press, 2007.

etkisi olmadan, bu gelişmelerden soyutlanmış olarak ve aniden başlamış olması durumunu sorgular ve savaşın gerçek hâlinde, böyle bir soyutlanmışlığın olmadığını vurgular. İlkini takip eden süreçte ve ilki ile ilgili olarak, ikinci sorgulamasını, mutlak savaşın, tek bir karar ile ya da aynı anda alınan birden fazla karar ile başlaması üzerine kurar. Clausewitz'e göre, gerçek savaşta böylesine ani ve aralıksız bir karar alma süreci yoktur. Son olarak, gene öncekilere bağlı şekilde, Clausewitz, mutlak savaşın, siyasal gelişmelerin değerlendirilmediği ve siyasal hedeflerin güdülmediği bir karar alma sürecine bağımlılığını sorgular. Ulaştığı (ya da ulaşmaya çalıştığı) sonuç çarpıcı ve anlamlıdır. Savaşın sonuçları hiçbir zaman kesin değildir:

“... Savaşın orijinal güdüsü siyasal amaçtır ve askerî harekât ile kazanılması hesaplanan da bu hedeftir; bu yolda harcanan bütün emeklerin gereği de bu hedef içindir.”⁵

Görüldüğü gibi, Clausewitz, gerçek savaşın siyasal bir eylem olduğunu vurgulamaktadır. Clausewitz'e göre, savaş, “ciddi sonuçlara ulaşmak için ciddi bir araçtır”, “daima siyasal durumlardan doğan siyasal bir olaydır” ve “savaş yalnızca siyasal bir eylem değil, aynı zamanda siyasal bir araçtır; siyasi ilişkilerin devamlılığının başka araçlar ile sağlanmasıdır”.⁶

Clausewitz'in yazılarında bahsettiği gerçek savaş, kendisinin, tarihin akışında meydana gelmiş olan savaşları anlamlandırdığı bir çıkarımdır.⁷ Mutlak savaş distopyası ise, teorik bir evrende, savaşın, siyasetin başlığı altından çıktığı bir durumu işaret etmektedir ve Clausewitz, kendi yaşamı çerçevesinde tecrübe etmiş olduğu Napolyon Savaşları'nı anımsamakla beraber, bu distopyayı canlandırarak bir örnek aramaz.⁸

Raymond Aron, gerçek savaş ile mutlak savaş arasındaki hassas bağlantıya, şu şekilde, dikkat çekmektedir:

“Clausewitz'in formülünde içkin olan, araçların, amaca tabi olmasına uygun biçimde, savaşın, siyasete tabi kılınması durumu, gerçek savaş ile mutlak savaş arasındaki ayrımı pekiştirerek, anlaşılır kılar. Devletin yönetiminin, şiddetin üzerindeki kontrolünü kaybetme oranı yükseldikçe, ortaya çıkan korkutucu tırmanış ile gerçek savaşın, mutlak savaşa dönüşme riski artar. Düşmanın yok edilmesi hedefinden başka alternatif üretemeyen siyaset, kaybolmaya yüz tutar.

⁵ Clausewitz, **a.g.e.**, s. 9.

⁶ **A.g.e.**, s. 15-16. Bu yaklaşımı nedeniyle Clausewitz, “savaşı olumladığı” yönünde ağır eleştirilere uğramıştır. Bunlar için bkz., Andreas Herberg-Rothe, **Clausewitz's Puzzle the Political Theory of War**, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 70-71.

⁷ Aron, **a.g.e.**, s. 23.

⁸ Clausewitz'in diğer yazıları için bkz. Clausewitz, **Historical and Political Writings**, Peter Paret ve Daniel Moran (editörler), New Jersey, Princeton University, 1992.

*Bu durumda bile, savaş, politik amaçlara dayanan bir yapı üzerine kurulu olduğu izlenimini vermektedir.*⁹

Şimdi, soruyu tekrar etmek gerekiyor: İçerdiği bütünlükle siyasal bir araç olarak savaş, kullanıcılarının algısında bir fenomen olarak değişiklik gösterebilir mi? Yahut, Clausewitz'in tanımlarına uygun sorulması gerekirse: içerdiği mantık çerçevesinde, mutlak savaşın, gerçek savaşın yerini alabileceği bir durum ortaya çıkabilir mi?

Hew Strachan, Clausewitz'in "savaşı siyasetin devamı" olarak tanımlaması üzerine olan vurgusunun, savaşın bir amaca hizmet ettiğinin anlaşılması ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. Strachan, Birinci Dünya Savaşı'nın bir kazalar zinciri, bir trajedi ya da tesadüflerin birbirini tetiklemesi olarak inceleyen yaklaşımları, savaşın taşıdığı anlam ve önemi değersizleştirdikleri konusunda eleştirerek, Clausewitz'in teorisinin Avrupa'nın Büyük Güçleri'ni savaşa götüren nedenleri anlamlandırmakta faydalı bir araç olacağını vurgulamaktadır.¹⁰ Colin Gray ise, Clausewitz'in savaş teorisinin her döneme uyarlanabileceğini belirtmektedir.¹¹ Bu durumda, yukarıdaki paragraftaki soruların, birbirlerini takip ettikleri bir süreçte, bir hipotez ortaya çıkardıklarını öne sürmek olasıdır. Söz konusu hipotez şöyle kurgulanabilir: "Birinci Dünya Savaşı, oluş süreci içinde, taraf olan devletler açısından gerçek savaş olmaktan çıkarak, mutlak savaşa dönüşmüştür. Karşı tarafı yenme güdüsü, devletlerin, zaten muğlak olan siyasi hedeflerini unutturmuş ve bütün imkânların uğruna seferber edildiği şiddetin, bir amaç hâline gelmesine neden olmuştur. Diplomasinin kaybolduğu bir ortamda taraflar, mutlak savaştaki kutuplaşmaya sürüklenmişler ve gerçek savaşın anlamı olan siyasi aktivitenin devamlılığı, savaşan taraflar arasında ortadan kalkmıştır. Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşı bir mutlak savaştır".

1916 yılının Ağustos ayından itibaren, savaşın sonuna kadar, General Paul von Hindenburg ile birlikte Alman Genelkurmay Başkanlığını yürütmüş olan General Eric Ludendorff, 1930'larda yayınladığı çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı'nı bir "topyekûn savaş" (*total war*) olarak nitelendirmiştir.¹² Ludendorff'a göre, ilk izlerinin Napolyon Savaşları'nda görülebileceği ve 1871'deki Fransa-Prusya Savaşı'nda ise ilk tecrübelerinin yaşandığı, ama, gerçek anlamda, ilk defa, 1914-1918 arasında gerçekleşmiş olan topyekûn savaş, hem fiziki olarak ve hem de fikirselsel olarak, savaşın, askerî niteliğini aşarak sivil alanları da kapsadığı ve savaşan tarafların, sahip oldukları bütün enerjiyi ve ellerindeki maddi ve manevi kaynakları savaş için seferber ettikleri bir mücade-

⁹ Aron, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰ Strachan, "Clausewitz and the First World War", *The Journal of Military History*, sayı 75, Nisan 2011, s. 367-391.

¹¹ Gray, *War, Peace and International Relations*, New York, Routledge, 2007, s. 1.

¹² Bkz. Eric Ludendorff, *Der Total Krieg*, Münih, Ludendorffs Verlag, 1935.

leydi. Versailles Antlaşması'nın 231. Maddesi içeriği çerçevesinde, savaşın başlamasının sorumluluğunun Almanya'ya yüklenmiş olmasına karşı bir savunma üretme çabası içinde olan Ludendorff, 1914'ten 1918'e değin, Almanya'nın bir savunma savaşı vererek kendi varlığını korumayı amaçladığını ve bu yönde, ülkenin bütün enerjisini bu savaşa yönlendirdiğini vurgulamıştır. Ludendorff'a göre, topyekûn savaş, bir ulusun varlığı tehdit altına girdiğinde ve söz konusu ulusun bu tehdidi yok etme iradesinde kararlı olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir tehlikenin söz konusu olmadığı diğer savaşlar ise sınırlı savaşlardır. Topyekûn savaş, varlığın savunulmasını içeren soylu ve gururlu bir mücadele iken, dar çıkarlar için yapılan sınırlı savaşlar, savaş olgusunun tanımına sığmayacak kadar alçak ve ahlaksız aktivitelerdir ve ayrıca, açgözlülüğün ürünüdürler.¹³

Ludendorff'un idealize etmeye ve milliyetçi literatür ile süslemeye çalıştığı topyekûn savaşı tanımlama girişimi, doğal olarak, totaliter bir söylemin temelini hazırlamıştır. Topyekûn savaş, ulus olarak anılan topluluğun bekası için girişilen bir mücadele olduğu için, topluluğu oluşturan bireylerin maddi ve manevi bütün varlıklarını bu mücadele için harcamak zorunda olmaları öngörülmektedir. Söz konusu olağanüstü durumda, asker-sivil ayrımı, savaşçı başlığı içinde erirken, sivil karar alıcı elitin yerini, bu savaşçı topluluğunu yönetecek olan, asker karar alıcı elitler alacaktır. Kaynaklar mücadele için seferber edileceğinden, mücadele için gerekli olan malzemenin üretimi öncelikli olacaktır. Bu mücadele, yalnızca, tehdidin asıl kaynağı olan düşmana karşı yürütülmeyecek, ulusu için gerekli katkıyı üretmemiş olan iç düşmanları da hedefleyecektir.¹⁴

Ludendorff'u uçlara götürmeyi bir kenara bırakmanın gerekli görüldüğü bu noktada, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili literatürde, bu savaşın, Clausewitz'in mutlak savaş kavramı yerine, Ludendorff'un topyekûn savaş kavramı ile anlamlandırıldığına dikkat çekmek doğru olacaktır. Bunun altında yatan nedenlerden biri, bugün hâlâ çok canlı bir tartışma alanı olan, Almanya'nın, savaşın başlaması ile ilgili olarak suçlu görülmesidir. Suçlu görülen, yalnızca Almanya değil, aynı zamanda, Alman felsefesinin ürettiği uç noktadaki milliyetçi yaklaşımların, tarihsel ve edimsel yorumlarıdır. Ludendorff'un topyekûn savaş tanımı da, bir anlamda, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri için kötülüğe karşı yapılmış bir mücadelenin tanımı için bir karşıtlık hazırlar.

H. G. Wells'in, savaşın daha ilk yıllarında, Londra gazetelerinde yayımlanan makalelerini topladığı kitabının başlığı olan ve dünya barışının sağlanması için Alman militarizminin yenilgiye uğratılması ana temasını içeren "savaşa son

¹³ Ludendorff, "Apostle of the Total War", *The Living Age*, Mart 1940, s. 22-25.

¹⁴ Bkz. **A.g.m.**, Bu anlamda, topyekûn savaş kavramının da ütopyikleşmektedir. Söz konusu iddia ile ilgili bkz. Talbot Imlay, "Total War", *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 30, Sayı 3, s. 547-570.

verecek savaş”¹⁵ başlığı, daha sonradan, İngiltere Başbakanı David Lloyd George’un sıkça kullandığı bir terim hâline gelmiştir.¹⁶ Fakat, bu terim ile özdeşleşen asıl isim ABD Başkanı Woodrow Wilson’dır. Wilson, Birinci Dünya Savaşı’nı, dünyayı demokrasi için daha güvenli hâle getirmek üzere tiranlıklarla yapılan bir mücadele olarak görmekteydi ve Wilson’a göre, bu mücadele kazanıldığında, demokrasinin hâkim olacağı bir dünyanın sorunları savaşla değil, oluşturulacak olan demokratik kurumların sağlayacağı diyalog yöntemleri ile çözülecekti. İyinin hâkim olabilmesi için, kötülüğün şiddetle yenilmesi gerekmektedir ve bu anlamda verilen savaş, en önemli savaştı. Hristiyanlık felsefesinin kurucularından biri olarak kabul gören Aziz Augustine’ne kadar geri götürülebilecek olan haklı savaş tanımı, böylece, topyekûn savaşın karşısında, ayrı bir kutup olarak yerini almaktaydı.¹⁷

Gerek topyekûn savaş ve gerekse de savaşlara son verecek savaş tanımlarının, Birinci Dünya Savaşı’nın taraflarının karşılıklı söylemleri oldukları kabul edilirse, bu terimler, taraflılıkları ve sınırlılıkları nedeniyle önceden öne sürülen hipotezi anlamlandırma yolunda yetersiz kalacaklardır. Bu noktada Clausewitz’in distopyasına yeniden ihtiyaç duyulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın, devletler için neden bir mutlak savaş olduğunu anlamlandırmak için, Clausewitz’in yolunu izlemek ve onun sorularını rehber edinmek gerekmektedir.

Clausewitz, mutlak savaş olgusunu, şiddetin amaç hâline geldiği bir çatışma durumu çerçevesinde betimlemektedir. Bu betimlemeden hareket eden, Clausewitz, savaşı aşırılığa taşıyacak olan süreci, birbirini takip eden üç karşılıklı pratik ile belirlemektedir: Bunlardan ilki, savaşın tanımı doğrultusunda, rakibe, iradenin güç kullanarak kabul ettirilme girişiminden ve buna, rakibin vereceği karşılıktan ortaya çıkan pratiktir. İkincisi, rakibin güç kullanımını engellemek için, onu, askerî araçları kullanarak silahsızlandırma girişimi ve rakibin buna aynı araçlar ile vereceği karşılıktır. Son pratik ise, bu iki girişimi başarıya ulaştırabilmek için bütün kaynakların kullanımı ve rakibin buna vereceği karşılıktır. Teorinin sınır tanımadığı süreçte, bu karşılıklı hareketler bütünü, sonu olmayan bir aşırılığa dönüşme eğilimine sahiptir. Gerçek savaş, bu pratikleri içermesine

¹⁵ Herbert G. Wells, **The War That Will End War**, Londra, Frank and Cecil Palmer Red Lion Court E.C., 1914.

¹⁶ David Lloyd George’un savaş sırasındaki konuşmaları için bkz. David Lloyd George, **The Great Crusade**, New York, George H. Doran Company, 1918.

¹⁷ Aziz Augustine’in haklı savaş yaklaşımı için bkz. Henry Paolucci, **The Political Writings of St Augustine**, 3. Basım, Chichago, Gateway Edition, 1967, s. 162-183. Ayrıca Uluslararası İlişkiler disiplininde “Haklı Savaş” kavramı ile ilgili şu kaynaklara bakılmasında fayda görülmektedir: Haldun Yalçınkaya, **Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 63-83; Fulya Ereker, “İlk Çağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Mustafa Aydın, Hans Günther Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (editörler), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 45-75

karşın, siyaset ile savaş arasındaki ilişkiden ötürü, söz konusu aşırılığa dönüşmeye karşı dirençlidir. Çalışmanın hipotezinin sorgulanması için doğru bir hareket noktası böylece ortaya çıkmaktadır: Birinci Dünya Savaşı'nın içerdiği bu karşılıklı pratikler, siyasetin frenlemesi ile sınırlanmış mıdır; yoksa mutlak savaşın distopyasındaki aşırılıklara mı sürüklenmişlerdir?

Clausewitz'in çizgisinde devam edilirse, ikinci sorgulamaya ulaşılması mümkün hâle gelir. Mutlak savaş, kendinden önceki gelişmelerden bağımsız ve aniden ortaya çıkan izole olmuş bir aksiyon olma özelliğine sahip olmasına karşın, gerçek savaş, başlangıcı önceden gelen bir birikimin, bir nedenler topluluğunun sonucu olarak başlayan bir hesaplaşmadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, önceden gelen krizlerin etkisi mi savaşın başlamasına neden olmuştur; yoksa, savaş, beklenmeyen bir anda, aniden mi patlak vermiştir?

Gene, Clausewitz'in sorgulaması takip edilirse, mutlak savaş, tek veya aynı anda alınan birçok karar sonucu başlayan kontrolsüz ve ani bir çatışmadır. Gerçek savaşın başlangıcında ise, karşılıklı uyarılar ve tırmanma durumunun var olduğu bir hazırlık süreci bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı, böyle bir tırmanmanın sonucunda mı başlamıştır; yoksa, savaşa, tek veya aynı anda alınmış karşılıklı kararların bir sonucu olarak mı gidilmiştir?

Clausewitz, son olarak, mutlak savaşta, savaş kararının, mevcut politik durumun hesaba katılmadığı ve buna uygun olarak davranılmadığı bir mantık ile verildiğini, gerçek savaşta ise, bu etkenlerin, kararın alınış sürecinde etkili olduğunu vurgular. Birinci Dünya Savaşı'nın başında, devletler, karar alma süreçlerinde, mevcut durumu nasıl değerlendirmişlerdir ve bu değerlendirmeler savaş kararlarının alınmasında ne kadar etkili olmuşlardır?

Nihayet, Clausewitz'in en can alıcı vurgusunun göz önüne alınması gerekmektedir: Gerçek savaş, siyasetin başka araçlar ile devamı ise, Birinci Dünya Savaşı boyunca devletler arasındaki siyasi ilişkilerin yapısı ile savaş arasındaki ilişki ne şekilde gelişmiştir? Başka bir deyişle, Birinci Dünya Savaşı, savaşan devletler için başka araçlarla diplomasinin devamı anlamını mı taşımıştır; yoksa, Birinci Dünya Savaşı, diplomasinin ve askerî araçların düşmanı yok etme üzerine kurulduğu bir şiddet eylemi basitliğine mi dönüşmüştür?

Çalışmanın içeriği, Clausewitz'in teorisinin yönlendirmesi ile oluşturulan kurgunun, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili sunulan hipotezi denemek için, kullanılması üzerine kurulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki kısımları, Clausewitz'in teorisi çerçevesinde sorulan soruların içeriğinde mevcut olan, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Avrupa Büyük Güç politikasının ortamı ve Avrupa siyasal sisteminin yapısı ile ilgili olguların tanımlanarak, Birinci Dünya Savaşı'nı, mutlak savaş olarak sorgulama yönünde çözümleyecek analizlerin hizmetine sunulmasına yönelik düzenlenmişlerdir. Çalışmanın sahibi, bu bölümler içinde yeni sorular sorarak, mevcut literatürdeki bazı olguları tekrardan de-

ğerlendirmeyi uygun bulmuştur. Bu nedenle de, metinde, “doğru” olan üzerinden değil, kendi sorularının cevaplarını inşa sürecinde ulaştığı sonuçlar üzerinden analiz yapılması amaçlanmaktadır. Bu yöntemin, ortaya çıkan sonuçları tartışmalı hâle getireceği açık olsa da, metnin yazılış amacı, sorulara, doğru cevaplar aramak değildir. Bilakis, metnin yazılış amacı, daha çok soru sorulması gerektiğine ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yüz yıl geçmesine karşın, hâlâ oldukça bakir bir çalışma alanı olduğuna işaret edilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI
ÖNCESİNDE BÜYÜK GÜÇ
STATÜSÜNÜN KAYBI SORUNSAĞI**

"Alman donanması, ulusal bir ihtiyaç değil, bir lükstür; bu nedenle de, barışçı amaçlar için inşa edildiği düşünülemez."

Winston Churchill

İngiltere Donanma Bakanı

"Donanmamız olmadığı bir durumda, İngiltere'nin bize daha iyi davranacağını ve ekonomik büyümemizin devamlılığına izin vereceğini düşünmek, ancak bir illüzyona inanmaktır."

Alfred Von Tirpitz

Alman Donanma Bakanı

Uluslararası İlişkiler disiplininin ana teorilerinden biri olan realizm, üst düzenleyicisi olmayan, anarşik yapı olarak şekillenen bir uluslararası sistemde, temel aktör olarak kabul edilen devletlerin, varlıklarını sürdürebilmek için sürekli bir mücadele hâlinde bulduklarını varsayar. Bu varsayımdan yola çıkarak, anarşik yapının, devletleri sürekli tedirgin eden bir beka sorunu yarattığı ve devletlerin, bu çerçevede, sürekli bir güvenlik arayışı içinde buldukları sonucuna ulaşılır. Klasik realizm, sürekli olarak güvenlik endişesi içinde oldukları devletlerin, kendi devamlılıklarını sürdürebilmek için “güç” elde etmeye çalıştıklarını savlar. Bu çerçevede güç, hem devletleri güdüleyen temel motivasyondur ve hem de uluslararası siyasette rol alacak devletin sahip olması gereken temel araçlar bütünüdür.

Diğer taraftan realist teori, devletlerin, güvenlik anlamında devamlılığını sağlayacak olan gücü elde edebilmek için en uygun seçimleri yapmaya eğilimli olduklarını iddia eder. Rasyonel seçim teorisi olarak da adlandırılan bu tez, klasik realizmin, öngörüsünde, devletlerin güvenlikleri için askerî kapasitelerini arttırmak yolunda seçimler yaptığı ve bundan dolayı da güvenlik sorununa karşı en uygun güç hazırlığının silahlanma ile olması gerektiği sonucuna ulaşır.

Klasik realizmin rasyonel seçim mantığına dayanarak, uluslararası sistemdeki hiyerarşi de, devletlerin sahip oldukları güce göre ayrıştıkları bir gruplaşma ile ortaya çıkar. Realizm, aslında, gücün içeriğini açıkça tanımlama yeteneğini üretemese de, vurguyu askerî güç üzerine yapmaktadır; buna karşılık, ekonomik, demografik vb. gibi diğer unsurlar, askerî gücü destekleyici ve tamamlayıcı olarak belirlenir. Realizmin anarşik sistem tanımı içindeki çatışmacı mantığı, devletleri, varlıklarının devamı ile ilgili bir güvenlik algısına ittiğinde, güvenlik argümanının gücü, askerî bir nitelikte tanımlaması da doğal bir sonuç hâline gelir.

Klasik realizmin duayen isimlerinden Hans Morgenthau, güç kavramını ve bileşenlerini tanımlarken, uluslararası sistemdeki anarşik yapının getirdiği güvensizlik durumunu işaret ederek gücün, çatışmaya hazırlık ile ilgisini öne çıkarır ve bu çerçevede, gücün unsurlarını, güvenliğe yönelik tehditlere uygun olarak belirler.¹⁸ Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli ekollerinden biri olan İngiliz Okulu'nun kurucularından biri olan Hedley Bull ise, anarşik yapıdaki uluslararası

¹⁸ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, 4. Basım, New York, Alfred A. Knopf, 1967, s. 97-158.

sı sistemin hiyerarşisinin tepesinde yer alan devletlerin, sistemin düzenini sağladıklarını savlar. Bull'a göre büyük güç olarak nitelenen bu devletlerin en belirgin özellikleri, hiyerarşinin daha altında yer alan diğer devletlerden kendilerini ayırt edebilecek nitelikte askerî yetenekleri üretebilecek unsurlara sahip olmaktır.¹⁹ Vesla Danilovic de, uluslararası sistemde büyük güç olma statüsünü tanımlarken en önemli kriterlerden birinin, askerî yetenekler ve onu besleyen diğer kaynaklar olduğunu belirtmektedir.²⁰

Askerî gücün belirleyici oluşu vurgusu, George Modelski'nin *uzun döngü* yaklaşımı içinde de belirgindir. Uluslararası sistemin evrimci bir yapıda olduğuna işaret eden Modelski, sistemin anarşik yapısına karşın, düzenin bir hegemon tarafından belirlendiğini savlar. Modelski'ye göre, dünya güçlerinin teknik tanımını, "karşılıklı bağımlılığın küresel düzeyinde düzen sağlama piyasasını tekelileştiren (yani yarısından daha fazlasını kontrol eden) birimler" olmalarıdır.²¹ Modelski, 1500'lerin başından beridir devamlılığını sürdüren uluslararası sistemin, beş devrede dört hegemonun düzeninden geçtiğini belirtir.²² Söz konusu beş düzenin ortak özellikleri ise hegemonların yapısal özellikleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, "küresel savaşa dayanan kökenleri ve küresel savaş çerçevesinde biçimlenmiş tecrübeleri; üzerine inşa oldukları güç tekeli, temsil ettikleri fonksiyonel özellikler ve kaçınma becerisini gösteremedikleri bölgesellik eğilimleri"²³, bu beş düzenin ortak özelliklerini oluşturur. İlk iki özelliğin yapısına baktığında, gücün, Modelski'nin vurgulamalarında da askerî bir anlam önceliğinde düşünüldüğü fark edilir. Modelski'nin kendisi de, güç tekeli özelliğinden bahsederken, bu özelliğin öncelikli olarak askerî olanaklara dayandırıldığını belirler.²⁴ Sistemin kontrolü için vazgeçilmez bir özellik olan güç tekeli, sürekli olarak meydan okumalarla karşılaştığından, aktif bir rekabet ortamını canlı kılar. Klasik realizmdeki güç paradoksu kavramının benzeri olarak da nitelenebilecek bu rekabet, özellikle zirve noktasından düşüşe geçmiş bir hegemonun var olduğu bir sistemde, hiyerarşinin tepesindeki güçler arasında karşılıklı bir güç ve alan paylaşımı yarışını canlandırır. Bu rekabetçi karşılaşmalar ise, hegemonun, sistemin düzeninin devamlılığını sağlamak üzerine kurulu olan uzun vadeli hesaplarını ikincil bir seviyeye itelerken, mevcut meydan okumalara karşılık vermek

¹⁹ Hedley Bull, **The Anarchial Society**, 2. Basım, Londra, MacMillan, 1995, s. 196-197.

²⁰ Vesna Danilovic, **When the Stakes are High-Deterrence and Conflict Among the Major Powers**, Michigan University Press, 2002, s. 225.

²¹ George Modelski, "The Long Cycle of Global Politics and The Nation State", **Comparative Studies in Society and History**, Cilt 20, No:2, Varieties of Modernisation, Nisan 1978, s. 214-235.

²² Bu hegemonlar sırasıyla; Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD'dir. İngiltere'nin hegemonyası birbirini takip eden iki ayrı dönemde devamını sürdürmüştür. **A.g.m.**

²³ **A.g.m.**, s. 226.

²⁴ **A.g.m.**, s 227.

gibi kısa vadeli çıkarlar öncülleşir. Bu durum, sistemin yapısında hem tek kutupludan çok kutupluluğa giden bir dönüşümü ortaya çıkartır ve hem de hegemonun dönemini sona erdirmesi muhtemel olan küresel savaşın kökenlerini ve nedenlerini hazırlar.

George Modelski, William Thompson ile birlikte yaptıkları çalışmalarda *uzun döngü* teorisini geliştirerek, uluslararası sistemin evrim sürecinde hegemon olan devletlerin ortak özelliklerinin, okyanus aşma yeteneğine sahip deniz güçleri olmaları ve sistemdeki hegemonik yapıyı dönüştüren savaşların da, öz olarak denizlerin kontrolünü sağlama güdülü savaşlar olduğunu savlamışlardır.²⁵ Modelski ile Thompson'ın, denizlere hâkim olmayı, uluslararası sistemin hegemonu olmak ile bağdaştırmaları, Modelski'nin uzun döngü kuramı içinde vurguladığı tarihsel küresel düzenlerin dört ortak karakteristiğinin özelleştirilmesidir. Daha önceki paragraflarda vurgulanan bu dört karakteristik, Modelski'nin ve Thompson'un savları çerçevesinde yeniden değerlendirildiğinde uluslararası sistemin evrimi çerçevesinde birbirini takip etmiş olan beş düzen temelinde, deniz hâkimiyetini sağlayan güçlerin galip bitirdiği küresel savaşlar ile oluşmuşlar ve bu düzenin hegemonları, güçlerini, deniz güçlerinin üstünlüğüne dayandırmışlardır. Bu çerçevede, oluşan düzenin hegemonu özgün olan yapısı ise denizlerdeki hâkimiyetin devamlılığı ile belirlenmiştir.

Modelski'nin ve Thompson'un da işaret ettiği üzere, kendi savları, Alfred Thayer Mahan'ın 1890'ların başında literatüre katmış olduğu “deniz gücü” ve “deniz hâkimiyeti” kavramları ile doğrudan alakalıdır. Mahan'ın, İngiltere'nin bir denizci devlet olarak örgütlenecek, deniz hâkimiyetini sağlamak üzere rakiplerini saf dışı etmesini tarihsel bir süreçte incelemesi sonucu ulaştığı bu kavramlar, literatüre yalnızca “deniz hâkimiyeti teorisi” olarak geçmemiş, kendi yaşadığı dönemde “büyük güç” tanımı için de temel oluşturmuştur.

Bu bölümün amacı, Almanya ile İngiltere arasında 1905'ten sonra ivmelenen deniz silahlanma yarışının kökenlerini ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına olan etkilerini tartışmak olacaktır. Bu çerçevede, Almanya'yı deniz gücü inşa etmeye götüren nedenler, klasik realizmin “büyük güç” olma kriteri olarak ön gördüğü özellikler çerçevesinde değerlendirilerek, 19. yüzyılın sonunda literatürde hâkim olan “büyük güç” anlayışı ile eşleştirilecektir. Modelski'nin *uzun döngü* tezinden yola çıkılarak da, İngiltere'nin hegemon statüsü tartışılacak ve Almanya'nın donanma inşasının, İngiltere için neden tehdit olarak algılandığı sorgulanacaktır.

²⁵ George Modelski ve William Thompson, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Londra, The McMillan Press Ltd.,1988.

Büyük Güç Statüsünün İnşası: Deniz Gücü= Deniz Hâkimiyeti

Aralık 1907’de, pek çok yardımcı sınıftan gemi ile desteklenen ve iki filoya ayrılmış olan on altı savaş gemisinden oluşan ABD Donanmasının ana gücü, Başkan Theodore Roosevelt’in emri ile, pek çok ülkeye ziyaret yapacakları bir dünya turuna başlamıştır. ABD’nin deniz gücünün okyanus aşma kabiliyetinin geliştirilmesinin baş mimarlarından biri olan Roosevelt için, gemilerin boyandığı renkten dolayı “Büyük Beyaz Filo” adı yakıştırılan bu donanma, ülkesinin, 1898’den sonra devamlı artmakta olan etkisinin canlı bir gösteresiydi. Gerek 1898 Amerikan-İspanyol Savaşı ve gerekse de ABD’nin çağrısı ile toplanan II. Hague Konferansı, Avrupa’nın hâlen merkez kabul edildiği uluslararası sistemde ve Avrupalı devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemin hiyerarşisinde, ABD’ye beklediği etkiyi yaratacak bir pozisyon tanımlaması üretmiş değildi. 1898 Savaşı’nın ertesinde, gerek Meksika Körfezi’nin kontrolünü ele geçiren, Filipinler, Wake Adası ve Hawai’yi ilhak ederek Pasifik’te başat güç hâline gelen, 1904’te Panama Kanalı’nın yapımını başlatan ve 1905’te Almanya-Venezuela Krizi ertesinde T. Roosevelt’in açıklamaları ile Monroe Doktrininin kapsadığı alanı Latin Amerika’ya kadar genişletmiş olan ABD, artık, önemli bir dünya gücü hâline gelmişti. Buna karşılık Avrupalı devletler, ABD’yi henüz, bir büyük güç olarak algılamamaktaydılar. Roosevelt’in amacı da ülkesinin sahip olduğu gücü ve yetiyi, en uygun biçimde simgeleştirecek olan aracı, bir propaganda malzemesi olarak kullanmaktı.²⁶

Yukarıdaki paragraf, kendisini, uluslararası sistemin hiyerarşisinin üst sıralarında yer alabilmek için gerekli olan araçlar ile donatmış bir devletin, sahip olmak istediği statü adına gerekli olan tanınmayı sağlamak amacıyla gösterdiği çabayı anlatmaktadır. Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere ABD, o dönemin büyük güçleri için belirleyici bir araç olan açık deniz donanmasını inşa etmiş durumdadır; fakat, henüz büyük güç olarak kabul edilmemektedir. Roosevelt’in, Büyük Beyaz Filo’yu dünya turuna çıkartmasının arkasındaki amaç, ABD’nin, büyük güç statüsüne ulaşmaya olan kararlılığını ve bu statünün gereklerini yerine getirebilecek yeteneğe sahip olduğunu göstererek tanıtlamaktır.

Büyük Beyaz Filo örneğinden yola çıkılarak şu soruların sorulması uygun olacaktır: Büyük güç statüsü neyi ifade etmektedir? Büyük güç olmak için hangi özelliklere sahip olmak gereklidir ve en önemlisi, bu statünün tanınması ne şekilde olmaktadır? Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde, realist teorinin bu sorulara ürettiği tanımlar genellendiğinde, büyük güçlerin, uluslararası sistemin hiyerarşisinin üst tabakasını oluşturan devletler olduğu açıktır. Hedley Bull’a

²⁶ Theodore Roosevelt ve Büyük Beyaz Filo ile ilgili bkz. James R. Reckner, **Teddy Roosevelt’s Great White Fleet**, Annapolis, Naval Institute Press, 1988, Kenneth Wimmel, **Theodore Roosevelt and the Great White Fleet**, Virginia, Brassey’s, 2000.

göre, bir devletin büyük güç statüsünde olması için sahip olduğu vizyon, güç ve yetenekler ile uluslararası sistemin düzenlenmesinde ve yönetiminde merkezî rol üstlenebilmesi gerekmektedir. Bu rolü üstlenmeye yetecek vizyon, güç ve yeteneklere sahip olmanın yanı sıra, diğer büyük güçler tarafından da kabul görmek gereklidir.²⁷ Vesla Danilovic'in de, bir devletin büyük güç olabilmesi için öngördüğü kriterler Bull'un tanımına uygundur. Danilovic'e göre, büyük güç statüsünü belirleyen üç kriter bulunmaktadır: Bunlar; güç boyutu, uzaysal boyut ve tanınma boyutudur. Güç boyutu, genelde, bir devletin sahip olduğu askerî yeterlilikleri ve yetenekleri simgelemektedir. Uzaysal boyut ise bir devletin jeopolitik özellikleri ve vizyonu ile alakalıdır. Bu çerçevede, devletin coğrafi konumunun geniş bir stratejik vizyona açıklığı ve elindeki güç ile alakalı imkânları, bu geniş vizyona uygun kullanabilme yeteneği belirleyicidir. Son olarak, tanınma boyutu, yalnızca, bir devletin büyük güç olarak tanınması değil, aynı zamanda büyük güç olarak davranma ve sorumluluk alma bilincini de içermektedir.²⁸

Gerek Bull'un ve gerekse de Danilovic'in açıklamaları yeterli gözükse de bir diğer kriterin varlığına daha ihtiyaç olduğu açıktır. Söz konusu kriter "zamana uygunluk" olarak belirlenebilir. Bir devletin, büyük güç statüsüne sahip olabilmesi, zamanının kriter kalıplarına uygunluğu ile alakalı olmalıdır. Örneğin, stratejinin kara ve deniz ile sınırlı olarak iki boyutlu olduğu 19. yüzyılda, bir devletin güç kalıbı, bunlara uygun yetenekleri geliştirmesi ve bunlara uygun uzaysal boyutta aktive olması ile alakalı iken, 20. yüzyılda, hava ve uzay, 21. yüzyılda sanal ortam gibi yeni boyutların eklenmesi ile stratejinin boyutları genişlemiş ve büyük güç olma boyutları buna göre dönüşmüştür.²⁹ Yeni boyutlar; yeni yetenekler ve sorumluluklar getirirken eski büyük güçlerin yerini yeni güçler almışlardır. Zamana uyamayan devletler ise büyük güç statülerini kaybetmişlerdir. Anlaşılacağı üzere büyük güç statüsü, yalnızca yetenek inşasını, vizyonu ve tanınmayı değil, zamanın değişimine uyabilmeyi de gerektirmektedir. Bu nedenle, Theodore Roosevelt, Büyük Beyaz Filo'yu dünya turuna çıkartmıştır; çünkü, o dönemin büyük güç tanımında okyanus geçme yeteneğine sahip olan donanma, sadece askerî bir araç değil, büyük güç olma kriterlerinin bütün bileşenlerini temsil eden bir simge niteliğini taşımaktaydı. Theodore Roosevelt, bu çerçevede, ülkesinin zamana uygunluğunu göstermek istemekteydi.

Theodore Roosevelt'in donanmaya olan ilgisi zamana uygunluk olarak nitelendirilse de, gerçekten de 19. yüzyıl sona ererken, deniz gücü, büyük devlet statüsü ile ilgili literatürün en başında gelen kavramı temsil etmekteydi. Bu du-

²⁷ Bull, "World Order and the Super Powers", **Super Powers and World Order**, ed. Carsten Holbraad, Canberra, Australian National University Press, 1971, s. 140-154.

²⁸ Danilovic, **a.g.e.**, s 225-228.

²⁹ Gray, **The Leverage of Sea Power**, New York, The Free Press, 1992, s. 2.

rum, George Modelski'nin döngüsel tarih tezi çerçevesinde, İngiltere'nin deniz hâkimiyetinin pekişmiş olduğu ikinci hegemonik devresinin yaşanması ve bu çerçevede, İngiliz Donanmasının bu hâkimiyette oynadığı rol ile alakalı gibi gözükmektedir. Fakat, aslında, deniz gücünü bu kadar önemli kılan neden, bu kavramın ilk defa akademik bir endişe ile tanımlanmış olması ile alakalıdır. Gerçekten de, ABD Donanmasından emekli bir amiral olan Alfred Thayer Mahan, 1891'de yayımladığı *Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi (The Influence of Sea Power Upon History)* adlı eseri ile donanmaları yalnızca askerî birer araç olmaktan çıkartmamış, aynı zamanda, bu kavram ile bir devletin karakterinin de anlaşılabileceğini vurgulamıştır. Kitabın önemli bir kısmı İngiliz Donanmasının 17. ve 18. yüzyıllardaki eylemsel tarihinin anlatımı üzerinde şekillense de, giriş kısmı, bir devletin nitelik olarak bir deniz gücü olması için önemli olan karakteristikleri vurgulamaktaydı.

Denizleri, her yöne gidebilmeye en uygun yollar olarak tanımlayan Mahan, gelişen endüstrileşmenin, ticaret hacmini hızla geliştirmeye başladığı bir dönemde, bu yolları kullanabilme becerisinin bir devlet için önemli bir yetenek olduğunu belirtmektedir.³⁰ Bu çerçevede düşünüldüğünde, bu yolları kontrolü altında tutabilen devletler, yalnızca bu ticaret yollarından faydalanmayacak, aynı zamanda rakiplerini bu faydalardan uzak tutabileceklerdir. Buradan yola çıkan Mahan, “deniz gücü” kavramını sorgulamaya başlar. Aslında, metin içinde açıkça bir tanım yapmamasına karşın, Mahan'ın bu kavramı iki ayrı anlamda kullandığı kabul edilmektedir: İlk anlamı ile “deniz gücü”, bir devletin karakterini temsil etmektedir ve öznelidir. İkinci olarak ise “deniz gücü”, bir devletin, denizlerin kontrolünü ele geçirmesini ve yönetmesini temsil etmektedir ve nesnel anlam taşımaktadır.

Mahan, deniz gücü olmayı, bir devletin öznel karakteri olarak tanımladığında, deniz gücü olabilmenin özelliklerini de belirlemiştir. Mahan'a göre bu özellikler, doğal ve yapısal faktörler olarak ikiye ayrılır.³¹ Coğrafi konum, fiziki olgunluk ve arazi genişliği olarak sıralanan doğal faktörler, bir devletin deniz gücü olabilmesi için sahip olabileceği uygun fiziki özellikleri anlamlandırmaktadır. Bu çerçevede, ada devleti olmak ya da zayıf komşulara sahip olmak gibi özellikler, bir devletin, denizciliğe uygun yatırımlara daha büyük kaynak ayırmasını sağlayacaktır. Gene, hem üretim ve hem de donanım için gerekli doğal kaynaklara sahip bir fiziki olgunluk, deniz gücü olarak anılacak devlet için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bunlardan başka, denizciliğe uygun kıyı şeritleri ve limanlara sahip olmak da, denizci bir devlet için önemlidir. Deniz gücü olabil-

³⁰ Alfred Thayer Mahan; *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, New York, Dover Publications Inc., 1987 (1894deki 5. basımın aynı), s. 25.

³¹ *A.g.e.*, s. 29-35.

mek için gerekli olan yapısal faktörler ise; nüfus, nüfusun karakteri ve hükümet yapısıdır. Nüfusun çokluğu, denizci bir devlet için yeterli bir kriter olmadığından, bu nüfusun denizciliğe ve ticarete yatkınlığı önem kazanmaktadır. Diğer taraftan devlet de, denizciliği destekleyecek ve buna uygun açılımları üretecek bir “karakterde” örgütlenmelidir.³²

Mahan, fiziki ve yapısal özellikler çerçevesinde değerlendirdiği deniz gücü kavramını, denizci bir devletin karakteristiği olarak değerlendirirse de, kitabının önemli bir kısmında, deniz gücü kavramını, denizlerin kontrolü ve yönetimi anlamında kullanmaktadır. Asıl önemli olan ise, Mahan’ın bu anlamdan yola çıkarak başka bir kavrama, “deniz hâkimiyeti” (*command of the seas*) kavramına ulaşmasıdır. Philip A. Crowl, Mahan’ın bu kavramı iki ayrı anlamda kullandığını yazmaktadır. Bu çerçevede deniz hâkimiyeti, donanmanın kuvvet üstünlüğünü kurarak, denizlerin kontrolünü ele geçirmesidir. Diğer anlamında ise; deniz ticareti, açık deniz hâkimiyeti ve yabancı piyasalarda imtiyaz sağlanması yolları ile ülkenin “zenginliğinin ve prestijinin” çoğaltılmasıdır.³³ “Denizlerin kontrolünün ele geçirilmesi ve yönetilmesi” anlamını içeren “deniz hâkimiyeti” kavramının içeriğindeki “kontrol” kelimesi, denizlerin her noktasına yönelik bir kontrol anlamını içermemektedir. Bunun başlıca nedeni, denizlerin, karalar için var sayılan anlamda işgal edilemeyecek olmasıdır ve hiçbir devlet de buna uygun sayıda gemiden oluşan bir donanma yeteneğine sahip değildir.³⁴ Buna karşın, deniz hâkimiyetine sahip olmak demek, bir devletin, denizciliğin yoğun olduğu bölgelerde –özellikle ticaret yolları üzerinde- kendi ticaret ve ikmal yollarını potansiyel tehlikelere karşı koruyabilme ve yine gerektiğinde, aynı bölgelerde, rakiplerinin ticaret ve ikmal işlerine engel olabilme kapasitesini üretebilmesi demektir.³⁵

Dikkat edildiğinde, deniz gücü kavramındaki sistematik eşleşme, deniz hâkimiyeti kavramının kullanımında da görülür. İlk olarak, fiziki şartların uygunluğu gereklidir ve bu sağlandıktan sonra da, şartlara uygun karakterin üretilmesi esastır. Böylece Mahan, farkında olarak ya da olmayarak, kendi zamansallığına uygun bir “büyük güç” tanımı üretmiştir. Nitekim, Paul Kennedy de, Mahan’ın çıkarımlarının, evrensel bir deniz gücü tanımı üretmekten çok, denizcilik ile

³² A.g.e., s. 82-88

³³ Philip A.Crowl, “Alfred Thayer Mahan: Naval Historian”, **Makers of Modern Strategy**, Ed., Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1986, s. 451; aynı konu için bkz. William E. Livezey, **Mahan on Sea Power**, 2. Basım, Oklohoma, University of Oklohoma Press, 1981, s. 45.

³⁴ Mahan, a.g.e., s. 25.

³⁵ “Deniz hâkimiyeti” (*command of the seas*) kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Brodie; **A Guide Naval Strategy**, 3.Basım, Princeton, Princeton University Press, 1944, s. 91-96.

ilgili tarihsel olguların kendi yaşadığı dönemin dinamikleri ile eşleştirilerek değerlendirilmesi olduğunu işaret eder.³⁶

Deniz gücü ve deniz hâkimiyeti kavramları ile şekillendirdiği “büyük güç” tanımının ardından Mahan, bir büyük gücün sahip olması gereken araçları da tanımlar. Bu araçlar şüphesiz ki açık denizde görev yapabilecek yetenekte donanmalar ve bunları ikmal edebilecek olan üsler zinciridir.³⁷ Diğer taraftan gözden kaçırılmaması gereken nokta, Mahan’ın, donanmaların varlık nedenine yüklediği anlamdır. Denizleri ticari anlamda etkin kullanan devletler için, deniz hâkimiyeti anlamlı hâle gelmektedir ve bu çerçevede, bir devletin endüstriyel üretiminin, deniz ticaretine mecbur hâle gelecek oranda gelişmiş olması gereklidir. Bu yönde oluşan ekonomik çıkarlar ise, ancak, bunları koruyabilecek askerî araçların varlığı ile gözetilebilir. Bu araçlar ise donanmalardır. Fakat, gerek denizlerde mesafelerin uzunluğu ve gerekse de bu mesafeleri kat edecek olan araçların ikmal ihtiyacı, deniz hâkimiyetini arayan bir devlet için ikmal üsleri oluşturmayı gerekli kılar. Böylece Mahan, bir büyük gücün emperyalist yayılmasının meşruluğunun da yolunu açmaktadır. Bütün bu tanım, tek bir tamamlayıcı olgu ile birleşmediği sürece anlamsızdır. Bir devlet, deniz gücü olabilmek için bütün dinamiklere sahip olabilse dahi, bu birikimi pratiğe dökebilecek bir hükümet yapısına ve karakterine sahip olmadığında pasifliğe mahkûmdur. Tanım içinde negatif bir olgu da bulunmaktadır. Bu çerçevede, deniz gücü olma dinamiklerine sahip olmayan devletler, denizler ile ilgili çıkar tanımları üretemeyeceklerinden, salt rekabet için donanma yapmaya giriştiklerinde, bu araç, çıkarını denizlerde tanımlayan devletler için yalnızca askerî bir tehdit hâline gelecektir. Deniz hâkimiyetini, ekonomik çıkarlar açısından tanımlayan devletler için donanmalar caydırıcı, askerî çıkarlar açısından tanımlayan devletler içinse donanmalar, tehdit amaçlı araçlar olacaktır.

Büyük Güç Statüsünün İnşası: Büyük Güç= Deniz Gücü

George Modelski, *uzun döngü* tezinde, İngiltere’nin 1713-1793 ve 1815-1918 arasında birbirini takip eden iki döngü içerisinde, uluslararası sistemin hegemonu olduğunu savlamıştır. İngiltere’nin ilk hegemonluk döngüsü, dolaylı bir hegemonya üzerine kuruludur. Bu döngü çerçevesinde İngiltere, “kendinden önceki dünya güçlerinin koloni toprakları üzerinde doğrudan bir hâkimiyet kurmadan, herkes için uygun olan, ama, en büyük kârın kendisi tarafından yapıldığı

³⁶ Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, New York Humanity Books, 1998, s. 7-8.

³⁷ İngilizce literatürde, açık denizler için “*Blue water*” kavramı kullanılırken, nehir ve göller için “*Brown water*” kavramı kullanılmaktadır.

bir küresel ekonomik üstyapı yaratmıştır.”³⁸ Böylece, İngiltere, küresel ekonomiyi kontrol eden bir finans merkezi oluştururken, bu dolaylı üstünlüğü “dengeleyici” bir diplomasi ile eşleştirmiştir. Bu çerçevede, İngiltere, Avrupa’daki devletlerin toprak mücadelelerine doğrudan taraf olmaktansa, onları sürekli olarak Avrupa’ya konsantre tutabilecek problemleri körükleyecek olan değişken koalisyonları kurma yolunu seçmiştir. Böylece, Avrupalı güçler, dikkatlerini kıta dışına çevirebilecek olan enerjiyi üretmekten yoksun kalmaktaydılar. Bu durumda da İngiltere; Fransa ve İspanya gibi deniz aşırı imparatorlukların Avrupa dışındaki toprakları üzerinde yavaş, ama emin bir şekilde etki ve hâkimiyet kurmayı başarmıştır.³⁹

1815 sonrasında, uluslararası sistem yeniden şekillenirken, İngiltere önceki dönemdeki hegemonik değerlerini yenisine de aktarmıştır. Bu ikinci döngünün başlangıcında, İngiltere’nin hegemonyasını temsil eden iki olgu ortaya çıkmaktaydı: Bunlar, deniz hâkimiyeti ve dünya ticaretini kontrol altında bulandıran konumudur. Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle endüstriyel bir üstünlük elde etmiş olması, İngiltere’nin, sistemin diğer üyelerini de rahatsız etmeyecek, serbest ticarete dayalı bir ekonomik doktrin sistemin işleyişine sunmasını sağlamıştır. Böylece, İngiltere, bu ekonomik doktrin kendi lehine işlemeye devam ettiği ve bunu destekleyen (denizlerle sınırlı) askerî üstünlüğüne karşı etkili bir tehdit ortaya çıkmadığı sürece dolaylı hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır.

Bu noktada, Modelski’nin savladığı, hegemonun özelliklerini İngiltere üzerinden yeniden değerlendirmek faydalı olacaktır. İngiltere’nin, ikinci hegemonik döngüsüne başlaması Napolyon Savaşları’nın ertesinde olmuştur. Bu nedenle, uluslararası sistem üzerindeki İngiliz hegemonyasının özellikleri, hem önceki dönemde İngiltere’yi hegemon kılan ve hem de bu savaşlar süresince İngiltere’nin yeni hegemonyasını hazırlayan dinamikler çerçevesinde oluşmuştur. Önceki dönemde kökenlenen ekonomik üstünlük, deniz hâkimiyeti ve dengeli diplomasi, Napolyon Savaşları sırasında ve sonrasındaki kazanımlar ile pekişmiştir. Özellikle, Viyana Kongresi ile İngiltere’nin eline geçen Cebelitarık, Malta, Cape Colony, Seylan, Santa Lucia, Trinidad Tobago ve Heligoland gibi bir dizi önemli ada, İngiltere’ye, Meksika Körfezi, Ümit Burnu, Akdeniz, Hint Okyanusu gibi deniz ticaret rotalarının tamamı üzerinde kontrol ve ikmal üsleri sağlamıştı. Gene, İngiltere, Napolyon Savaşları’ndan, diğer Avrupalı devletlerin donanmalarının toplamını aşan sayıda gemiye sahip bir donanma ile çıkmıştı. Bu kazançların tamamı, Viyana Kongresi’nde, Avrupa’nın yeniden kurulan hiyerarşisi tarafından resmen tanınmakla kalmamış, 1815’teki Dörtlü İttifak da

³⁸ Modelski, **a.g.m.**, s. 222.

³⁹ İngiltere’nin hegemonyasını inşası için şu kaynağa bakılmasının faydalı olduğu düşünülmektedir: Niall Ferguson, **Empire**, New York, Basic Books, 2002.

İngiltere'ye, Avrupa Ahengi'nin içine girerek, Avrupa siyasetine etki edebileceği bir diplomatik pozisyon kazandırmıştı. Viyana Kongresi kararlarında, su yollarının, tüm devletlerin kullanımına açıklığı ilkesinin kabulünü sağlayan İngiltere, aynı zamanda köle ticareti ve korsanlık ile mücadele konularında da sorumluluğu üzerine almıştı.

Viyana Kongresi ertesinde, İngiltere'nin, bir hegemon olan fonksiyonel yapısı, bu özelliklerin birleşimi üzerine kurulmaktaydı. İngiltere bir yandan, serbest ticareti küresel bir ekonomik doktrin hâline getirerek görünüşte bir fırsat eşitliği yaratmış olsa da, henüz Sanayi Devrimi ile yeni tanışmaya başlayan kıta devletlerinin İngiltere ile rekabet edebilecek bir gücü bulunmamaktaydı. Bu nedenle, serbest ticaretten en çok kazanan devlet gene İngiltere'ydi. Benzer bir şekilde, Napolyon Savaşları'ndan büyük bir ekonomik yük ile çıkmış olan ve hâlen birbirlerini sürekli kollamak zorunda olan kıta devletleri, askerî bütçelerini kara güçlerinin yapılanmasına harcamak durumundaydılar. Bu da, zaten büyük bir donanmaya sahip olan İngiltere'yi, denizlerde herhangi bir rekabetten uzak tutmaktaydı.

Ekonomi ve donanma özelinde askerî dinamiklerin üzerine kurulduğu bir güç potansiyeline sahip İngiltere, bu potansiyeli, diplomasi alanında hegemonik bir üstünlük kurmak için de etkinleştirmekteydi. Bu çerçevede İngiltere, Avrupa Ahengi'nin diplomatik yeteneklerini kendi çıkarı için sonuna kadar sömürmekle kalmamış, aynı zamanda bu uzlaşmanın çöküşünün başlangıcını hazırlamıştır. 1831'de, Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasını Londra Konferansı ile Avrupa Ahengi hiyerarşisi içindeki bütün devletlere onaylatmak, İngiltere'nin, Viyana Kongresi kararlarına indirdiği önemli bir darbeydi. Akdeniz'e yönelik Rus yayılmasının önünü kesmek için de, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ve 1856 Paris Konferansı'nı kullanarak, önce Boğazları ve sonra da Osmanlı coğrafyasını Avrupa Ahengi'nin sınırları içine katmak ise, bu düzenin imhası yolundaki en önemli adımlardı. Bunun ötesinde, 1854'ten sonra Çin üzerinde etki kurmak ve 1882'de Mısır'ı kontrol altına almak gibi tek taraflı müdahalelerde, İngiltere, meşruiyet ihtiyacı duymayan bir hegemon görünümündeydi.

19. yüzyılın geneline yayılan bu diplomatik üstünlük, İngiltere'nin direkt olarak katılmaktan kaçındığı, Avrupa kıta devletlerinin kendi aralarındaki mücadeleler ile eşleştiğinde, İngiltere'ye belirleyici bir konum sağlamaktaydı. İngiltere, sistemin hegemonu olarak kendi konumunu tanımlamak zorunda değildi; buna karşılık, sistem hiyerarşisi içinde konum kazanmak isteyen devletler için İngiltere'nin kabulü önemliydi. Örneğin, Almanya'nın siyasal olarak birleşmesi, İngiltere'nin olumlu yaklaşımı olmadan mümkün olamazdı; Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yönelik yayılması da, İngiltere'nin tepki göstermesi nedeniyle mümkün olmamıştır. 19. yüzyılda, Avrupa siyasal sistemini bir güç dengesi olarak niteleyen yazarların, İngiltere'yi "dengenin dengeleyicisi" olarak

işaret etmesi doğru gibi gözükse de, gerçekte, İngiltere'ye "sistemin belirleyicisi" demek daha doğru olacaktır. Hans Morgenthau, İngiltere'nin bu konumunu, uluslararası sistemin güç dengesinde dengenin "denetçisi" olarak nitelerken, İngiltere'yi de "dengenin dengeleyicisi" olarak görmektedir.⁴⁰

Modelski, 1860'lardan itibaren İngiltere'nin hem deniz üstünlüğünde ve hem de ekonomik alanda önemli meydan okumalarla karşılaşmaya başladığını belirtmektedir.⁴¹ Bu durum, hem demiryollarının gelişiminin gemiciliğe rakip bir taşıma kapasitesi ortaya çıkartması ve hem de Sanayi Devrimi'nin yayılmasının ekonomik rekabeti arttırması ile ilgilidir. Almanya'nın birleşmesi ve Avrupalı devletlerin emperyalist yayılma yarışı da, İngiltere'nin kıta dışındaki dokunulmazlığını etkilemeye başlamıştır. Bu durum, İngiltere'nin yavaş da olsa bir negatif ivme içine doğru yönlendiğini simgelemektedir.

Modelski'nin bahsettiği düşüşü biraz açmak faydalı olacaktır. Paul Kennedy, İngiltere'nin, 18. yüzyıldan beridir süregelen ekonomik üstünlüğünü sona erdirecek gelişmelerin, 1860'ların başından itibaren uluslararası sistem içinde canlanmaya başladığına işaret etmektedir. Bu canlanma, hem ABD'nin hızlı bir ivmelenme ile büyüyen ekonomik verimliliği, hem de Sanayi Devrimi'nin Avrupa kıtasına girmesi ile olgunlaşmaya başlayan kıta devletlerinin ekonomik büyümelerinin sonucudur.⁴² Eski teknolojilere dayanan ekonomik üretimi hâlen verimli bir geri dönüş getirdiğinden, İngiliz üreticileri, yeni teknoloji yatırımlarına yönelmekte gönülsüzdü. Buna karşılık, hızla gelişen rakip ekonomiler, İngiliz ekonomik hegemonyasının nicelik üstünlüğünü, ancak, nitelik ile alt edebileceklerinin farkındaydılar. Bu durum da, 1850'lerin sonundan itibaren gerek endüstri ve gerekse de askerî alanlarda dünya çapında büyük bir teknolojik atılımın başlangıcına vesile olmuştur. İlginç şekilde, İngiltere'nin, bu teknolojik gelişmelerin keşfinde payı pek az olmasına karşın, bunları kopyalayarak uyarlamadaki becerisi büyüktü. Fakat, bu uyum sağlama süreci dahi, İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünün daralmasına engel olamamıştır. 1880'lerin sonlarına doğru, ABD, Almanya ve hatta kimi zaman Fransa tarafından üretilen mallar, İngiliz üretimi mallara karşı pazar paylarını ele geçirmeye başlamışlardır. İngiltere, bu kayıpları, sömürgeleri ile olan ticaretini arttırarak bir tür iç pazar açılımı ile kapatmaya çalışsa da bu düşüş, İngiliz hegemonya döngüsünün ekonomik temeline ciddi bir darbe indirmektedir.⁴³

⁴⁰ Morgenthau, *a.g.e.*, s. 187-189.

⁴¹ Modelski, *a.g.m.*, s. 223.

⁴² Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, Londra, Fontana Press, 1989, s. 246-248.

⁴³ Bu dönemde ivme kazanan rekabetin ekonomik altyapısı ile ilgili bkz. Norman Stone, *Europe Transformed 1878-1919*, Londra, Fontana Press, 1983, s. 13-75. Ayrıca, İngiltere'nin gerileyişi için bkz. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 77-192.

Ekonomik alanda İngiltere'nin karşılaştığı rekabetten daha önce, İngiliz hegemonyasına yönelen ilk tehdit, İngiltere'nin güç potansiyelini temsil eden donanma üstünlüğüne yönelikti. III. Napolyon liderliğindeki Fransa, 1857 yılında kabul edilen ve 1863 ile 1865 yıllarında iki kez genişletilen bir donanma planı çerçevesinde, İngiltere Donanmasının küresel üstünlüğü ile rekabet etmeye çalışmıştır. Buhar ve zırh gibi yenilikleri denizciliğe sokan Fransız teknisyenlerin sayesinde oldukça modern bir donanma inşa eden Fransa karşısında İngiltere, sadece, Fransız modellerinin kopyalarını daha fazla üreterek bu meydan okumayla başa çıkmayı başarmıştır.⁴⁴ Bu yarışın sonucunu belirleyen ise, İngiltere'nin rakibini pes ettirecek başarısı değil, 1870'teki Prusya-Fransa Savaşı'ndaki Prusya galibiyeti ve Fransa'nın bütçesini sıfırlayan savaş tazminatı olmuştur. Böylece, İngiltere, Almanya'yı Avrupa'nın ortasında yeni bir Avrupa denetçisi olarak inşa ederken, Fransa'nın kendi deniz hâkimiyetine olan tehdidini de dolaylı yoldan imha etmiştir.

İngiliz hegemonyasının temellerinden biri olan deniz hâkimiyetine yönelik ikinci tehdit, 1880'lerin sonunda gene Fransa'dan gelmiştir. Bu sefer, tehdidin niteliği somut bir yarışa yönelik bir meydan okuma değil, İngiliz ticaretine karşı denizlerde bir tür gerilla mücadelesi ön gören soyut bir doktrindi. *Jeune Ecole* olarak anılan bu doktrin, İngiltere Donanmasının deniz hâkimiyetini, bu donanma ile çarpışarak değil, ama, bu donanmanın koruması gereken ticarete saldırarak yok etmeyi hesaplayan bir stratejiye dayanmaktaydı.⁴⁵ Arne Roksund'un "zayıfın stratejisi" olarak nitelediği bu doktrin, hafif ve hızlı gemiler ile İngiltere Donanmasının büyük, hantal ve yavaş gemilerinin yetişemeyeceği mesafelerde beklenmedik anlarda ticaret gemilerine saldırmayı hedeflemekteydi.⁴⁶ Doktrin amacı, İngiltere Donanmasını herhangi bir çarpışmaya girmeden etkisizleştirmektir ve bu çerçevede, hedef, ticaret filosuydu. Gerçekte, *Jeune Ecole*, İngiltere'nin deniz ticaretini sıfıra indirmekten çok, asıl olarak bu ticarete yönelik yıpratıcı saldırılar ile kamuoyunu ekonomik ve sosyal bir karışıklığın içine itmeyi,

⁴⁴ İngiltere ile Fransa arasındaki donanma rekabetinin ayrıntıları için bkz. Theodore Ropp, **The Development of a Modern Navy, French Naval Policy 1848-1904**, Annapolis, Naval Institute Press, 1987, s. 7-9. John Beeler ise, 1860 ile 1880 yılları arasındaki, denizlerdeki güç dengesini incelediği araştırması çerçevesinde, İngiltere ile diğer devletlerin donanmaları arasında yaptığı karşılaştırmalarda, İngiliz deniz gücünün rakipsizliğini göstermektedir. Beeler, bu dönemde, İngiltere'nin denizlerdeki tek güç konumunda olduğuna, diğer devletlerin İngiltere'ye rakip olma konusundaki yetersizliklerine ve İngiltere Donanmasının deniz hâkimiyetinin de kesinliğine vurgu yapmaktadır. Bkz. John F. Beeler, "A One Power Standart? Great Britain and the Balance of Naval Power, 1860-1880", **Journal of Strategic Studies**, 15:4, Aralık 1992, s. 548-575.

⁴⁵ *Jeune Ecole* ile ilgili bkz. Rolf Hobson, **Imperialism at Sea**, Leiden, Brill Academic Publishers Inc., 2002, s. 93-109.

⁴⁶ Arne Roksund, **Jeune Ecole-the Strategy of the Weak**, Leiden, Brill Academic Publishers Inc., 2007.

dolayısıyla, toplumu çöküş noktasına sürükleyecek bir ekonomik panik yaratmayı amaçlamaktaydı.⁴⁷ Doktrinin stratejik ağırlığı, hafif ve süratli (dolayısıyla düşük maliyetli) gemi sınıflarına ve henüz emekleme devresinde olan torpido silahının etkin kullanımına dayanmaktaydı.

Kökene Fransız olsa da, *Jeune Ecole*, masraflı donanma yatırımları yapmak istemeyen küçük devletler için anlamlı bir doktrindi. Diğer taraftan, bu doktrine, Fransa dışında, en olumlu yaklaşan devlet Rusya olmuştur. 1880'lerin ortalarından itibaren, gerek Fransa ve gerekse de Rusya, donanma yapım planlarını büyük savaş gemilerinden ağır ve hafif kruvazörlere ve torpidobotlara çevirmişlerdir.

Jeune Ecole her ne kadar bir askerî bir doktrin olarak görülse de, İngiltere'yi hegemon yapan bütün değerlere saldıran bir yapıya sahipti. Doktrinin stratejik hedefi, önceki rekabetlerdeki gibi, İngiltere'nin donanma üstünlüğünü sona erdirmek değildi. Aksine, saldırı, İngiltere'nin uluslararası sistemdeki fonksiyonunu belirleyen ekonomik üstünlüğü ve buna bağlı olarak inşa olan güç yapısını tehdit etmekteydi. Ticaretini koruma yeteneğini kaybeden bir deniz gücü, varlık anlamını kaybetmekle kalmayacak, aynı zamanda İngiltere'yi ayrıcalıklı kılan diplomatik yeteneklerin de ortadan kalkmasına neden olacaktı.

İngiltere'nin *Jeune Ecole* doktrinine verdiği cevap eskisi gibi gemi, yapımını arttırmakla sınırlı kalmamıştır. Bunun yerine, İngiltere, hem Fransa'yı ve hem de Rusya'yı izole etmeyi hedeflediği bir diplomatik gösteri yapmış ve aynı zamanda, İngiliz deniz hâkimiyetini bir doktrin ile yeniden anlamlandırmıştır. 1887 yılında İngiltere; İtalya ve Avusturya-Macaristan ile Akdeniz'in mevcut statükonun değişmezliğini ortak olarak tanıdıklarını belirten bir koalisyon konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu, hem Fransa'dan tehdit alan İtalya için ve hem de Rusya'ya karşı destek arayan Avusturya-Macaristan için oldukça anlamlı bir girişimdi. İngiltere içinse, Akdeniz'deki üstünlüğünü, kendine meydan okuyan rakiplerinin rakiplerine kabul ettirmek anlamını taşımaktaydı ve hem Fransa'ya ve hem de Rusya'ya dolaylı bir gözdağı verme eylemiydi. Öte yandan, 1888 yılında, mevcut yeteneklerini gözlemek üzere bir dizi tatbikata girişen İngiltere Amirallığı, hazırladığı raporda “donanmanın, ancak kendinden sonraki en büyük iki donanmanın gücüne eşit bir üstünlüğe kavuşturulması durumunda, İngiliz topraklarını, Akdeniz-Hindistan yolunu ve Osmanlı Boğazlarını, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı koruyabileceği” sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸ Bu rapor çerçevesinde, 1889 yılında, İngiltere hükümeti, 1815'ten beridir kabul ettiği en kapsamlı gemi yapım programını içeren bir donanma planını kabul etmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Ropp, a.g.e., s. 162.

⁴⁸ Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 179.

⁴⁹ Fred T. Jane, *The British Battle Fleet*, 2. Basım, Londra, Conway Maritime Press, 1997, s. 257.

1888 yılındaki değerlendirmeler ve 1889 yılında hazırlanan plan, İngiltere için yalnızca bir donanma modernleştirme ya da gemi inşa projesi değildi. Yapılan şey, bir doktrin inşasıydı. Literatüre *İki Güç Standardı* olarak geçen bu doktrin çerçevesinde, İngiliz savaş filosu, kendisinden sonra gelen en büyük iki donanmanın savaş filolarının toplamından daha fazla savaş gemisine sahip olacak bir donanma gücü üzerine kurulu olacaktı. Lawrence Sondhaus'un da belirttiği üzere *İki Güç Standardı*, 1889'a değin İngiltere Amirallığının benimsediği bir yaklaşımdı; ama, ilk defa 1889 donanma planı çerçevesinde kağıda dökülüp resmileştirilmiştir.⁵⁰

İki Güç Standardı doktrini her ne kadar askerî bir yaklaşım gibi algılsa da, bu zamana değin güç tanımı yapmak zorunda kalmamış olan İngiltere için bir ilki temsil etmekteydi. Bu çerçevede, İngiltere, kendi pozisyonunu simgeleyecek bir güç kavramı yapmakla kalmamış, aynı zamanda bu güç tanımını, ekonomi, imparatorluk ve deniz hâkimiyeti ile köklendirmiştir. *Jeune Ecole* tehdidi, İngiliz ekonomisine yöneldiğinde, bu tehdit, İngiliz deniz gücü tarafından etkisizleştirilecekti ve bu deniz gücü deniz hâkimiyetini sadece tehditlerle çatışarak değil, denizlere hâkim olup, tehdidi başladığı yerde yok ederek, sayısal ve niteliksel üstünlüğü ile tehditleri caydırarak yapacaktı. Bu, hem deniz aşırı imparatorluk içerisinde dönmeye başlayan İngiliz ekonomisinin üstünlüğünü ve hem de üstün İngiltere Donanmasının güç potansiyelinin koruyuculuğunu vurgulayan bir "deniz gücü" tanımı idi.

Böylece, 1889 yılında, İngiltere uluslararası sistemde büyük güç olabilmenin tanımını yapmaktaydı ve bu tanım, büyük güç olabilmek deniz aşırı sömürgeler ve bu sömürgeler ile merkez arasındaki bağlantıları sağlayabilecek bir açık deniz donanmasını gerekli kılmaktaydı. Mahan, 1891'de deniz gücünü tanımlarken, aslında İngiltere'nin yapmış olduğu bu "büyük güç eşittir deniz gücü" mantığındaki tanıma akademik bir kimlik kazandırmaktan başka yeni bir şey üretmemişti.

Büyük Güç Statüsünün Stabilizasyonu: Meydan Okumalar

İngiltere'nin hegemonik ivmesinin sonu yaklaşırken içine girdiği düşüş, hem ekonomik, hem de askerî alanda kendini göstermekteydi. 1860'ların sonlarından itibaren, ABD ve Avrupa devletlerinin ivme kazanan ekonomileri karşısında İngiltere, büyük imparatorluğunun iç pazarı ve büyük üretim kapasitesi sayesinde öncüllüğünü korumayı becermekteydi. Bundan öte, küreselleşen ekonomi herkesin rekabetine açıktı ve İngiltere, bu sistem içinde hâlâ aslan payını elinde bulundurmaktaydı. Bu nedenle de İngiltere, hegemonyasının önemli bir birleşeni olan ekonomik üstünlüğünün tehdit altında girdiğini hiçbir zaman düşünmemiş-

⁵⁰ Stephen W. Roskill, *The Strategy of Sea Power*, Londra, Collins, 1962, s. 93-94.

tir. Buna karşılık, 1880'lerde, *Jeune Ecole* doktrini İngiliz ticaretini hedef olarak gösterdiğinde, İngiltere sert bir refleks göstermekten kaçınmamıştır. İngiltere'nin *İki Güç Standardı* çerçevesinde şekillendirdiği büyük güç tanımı, *Jeune Ecole* ve bu doktrini benimseyen Fransa'ya ve Rusya'ya karşı bir meydan okumaydı. 1889 Donanma Planı, önemli miktarda zırhlı ve kruvazör yapımını içermekle kalmamış, aynı zamanda bunların özellikleri de yapımı tamamlanan veya planlanan Fransız ve Rus zırhlı ve kruvazörlerinin özelliklerine üstün gelecek şekilde belirlenmiştir.⁵¹

İngiltere'nin meydan okumasına, Fransa'dan ve Rusya'dan gelen karşılık ise, İngiliz hegemonyasının bir diğer bileşenine yönelik yeni bir tehdit olmuştur. Bu tehdit, 19. yüzyıl boyunca bağlayıcı ittifaklardan kaçınarak, Avrupa sistemini kendi çıkarları yönünde manipüle eden bir diplomasi çerçevesinde, belirleyici bir pozisyonu koruma üstüne inşa olan İngiliz yalnızcılığına karşıydı. 1891 yılında, Fransa ve Rusya; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak'ın, İngiltere'nin katılımı ile yenilenmesine karşı ortak tavır alma konusunda fikir birliği içinde olduklarını açıkladıkları bir uzlaşmaya imza koymuşlardır. Bu antlaşmayı 1892 yazında yapılan ilk askerî antlaşma takip etmiştir. 1894'te ise bu antlaşma tam bir ittifak hâline getirilmiştir.⁵²

1894 Fransa-Rusya İttifakı, literatürde genelde, Üçlü İttifak'a karşı yapılmış bir iş birliği olarak geçse de, ittifakın yapılmasından önce mevcut olan uluslararası ortam, iki taraf arasındaki karşılıklı jestler ve tarafların o dönemki tehdit tanımları göz önüne alındığında farklı bir görüntü çıkmaktadır. Bernadotte Schmitt, Rusya'nın, Pamirler üzerinden Asya'ya yönelik yayılmasında ve Fransa'nın da Siyam'da, İngiltere ile olan karşılaşmalarının, söz konusu ittifak için zemin hazırladığına ve iki ülkeyi yaklaştırdığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, Schmitt'in, ittifakın Avrupa siyasal sisteminde dengeyi oluşturarak stabilite sağladığı, ama aynı zamanda Avrupa dışındaki deniz aşırı bölgelerdeki sorunları daha yoğun hâle getirdiği yorumu dikkate değerdir.⁵³

Bu aşamada, Schmitt'in yorumu dikkate alınarak, 1894'teki ittifakın oluşum sürecinin yeniden analiz edilmesinde fayda görülmektedir. James Cable, açık denizlerde görev yapma kabiliyetine sahip donanmaların varlık nedeninin, caydırıcı bir rakip ya da dost bir ülkeye yardım gücü olduğunu belirtmektedir. Okyanus geçme kabiliyetine sahip gemiler, bu gemilere sahip olan ülke için, zor durumda bulunan müttefiklere yardım veya uzak bölgelerde bayrak göstermek gibi yararlarından öte, dış politika için kuvvetlendirici bir araç, çok geniş birer

⁵¹ Ropp, a.g.e., s. 207-208.

⁵² Christopher Clark, *The Sleepwalkers*, New York, Harper Collins, 2012, s. 130.

⁵³ Bernadotte E. Schmitt, *Triple Alliance and Triple Entente*, New York, Henry Holt Company, 1934, s. 42-45.

menzildirler.⁵⁴ İki ülke arasındaki yakınlaşmanın ve ittifakın, karşılıklı donanma ziyaretleri ile oluşturulması, hem donanmaların, iki ülkenin dış politikalarının oluşmasında etkisini göstermektedir, hem de ittifaka, yazılı maddelerinden farklı bir jest eklemektedir. İki ülkenin donanmaları üzerinden kurulan bu güvenliğe yönelik işbirliği, İngiltere'nin *İki Güç Standardı* ile yaptığı meydan okumaya karşı net bir cevap olarak gözükmektedir. Bu çerçevede, 1894 İttifakı, İngiltere Donanmasından sonra gelen dünyanın en büyük ikinci (Fransa) ve üçüncü (Rus) donanmasının işbirliğini simgelemektedir ve bu iki donanmanın toplam gücü, İngiltere Donanmasının gücünü aşmaktadır.⁵⁵ Nicholas Papastrigis de, ittifakın ardından İngiltere'nin, artık, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerine karşı çıkmadan önce, Fransa'nın Toulon'daki filosunu göz önüne alması gereğinin, Rus politik ve askerî çevrelerini rahatlatmış olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

1894 Fransa-Rusya İttifakı, iki ülkenin, Üçlü İttifak'a üye devletlerden gelecek olası tehditlere karşı işbirliğini içeren askerî nitelikli maddelerden oluşmaktadır.⁵⁷ Fakat, ilginç olan, gerek Fransa'nın ve gerekse de Rusya'nın, bu dönemdeki çıkar ve tehdit tanımlarını Avrupa kıtasının dışına yönelik yapmalarıdır. Fransa; Mısır, Fas ve Seylan üzerinde, Rusya ise İran, Afganistan ve Çin üzerinde İngiltere ile ciddi anlaşmazlıklar içinde bulunmaktadırlar. Bu dönemde, gerek Fransa'ya ve gerekse de Rusya'ya karşı Üçlü İttifak'tan direkt bir tehdit yoktur ve ayrıca, gerek Üçlü İttifak ve gerekse de Fransa-Rusya İttifakı, saldırının karşı taraftan gelmesi durumunda işlerlik kazanacak savunma birlikleridir. Bu nedenle de Fransa-Rusya İttifakı, ne Almanya'nın ne de Avusturya-Macaristan'ın tepki verdiği bir anlaşma olmamıştır; aksine, ittifakı takip eden yıllarda, Rusya'nın bu iki ülke ile olan ilişkileri daha da geliştirmiştir.⁵⁸ Belki de, biraz da bu sebepten, ittifakla bir işbirliği tanımı üretilmiş, ancak, bu işbirliğinin alanı Avrupa ile sınırlanmıştır. İki devlet, farklı nitelikteki deniz aşırı sorunlarında ortak rakiplerinin olduğunu algılamışlar, fakat bu rakiple olası karşılaşmalarının, kendilerini hazır olmadıkları bir çatışmaya ortak etmesini istememişlerdir. Bu çerçevede, 1894 Fransa-Rusya İttifakı, Avrupa sınırları içinde bağlayıcı bir ittifak ve Avrupa dışında gevşek bir koalisyonu temsil etmektedir.

1894 İttifakı'nın Avrupa siyasal hiyerarşisini oluşturan devletlerin, biri hariç, tamamının bağlaşıklık içine girmesini sağlamış olması dikkat çekicidir. Bu durumda dışarıda kalan tek devlet İngiltere olduğundan, ittifakın, asıl tehdidi, İn-

⁵⁴ James Cable, *Navies in Violent Peace*, Londra, Macmillan, 1989, s. 111.

⁵⁵ Lawrence Sondhaus, *Naval Warfare 1815-1914*, Londra, Routledge, 2001, s. 168.

⁵⁶ Nicholas Papastrigis, *Russian Imperialism and Naval Power*, New York, L.B. Tauris, 2011, s. 91-92.

⁵⁷ İttifakın askerî nitelikli maddeleri, 1918'e değin gizli tutulacaktır. Deniz güçlerinin işbirliği ile ilgili bir protokol ise 1912'de eklenecektir.

⁵⁸ Clark, *a.g.e.*, s. 131.

Burak Gülboy “Mutlak Savaş: Birinci Dünya Savaşı’nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme” adlı bu eserinde Clausewitz’in savaş teorisini kullanarak Birinci Dünya Savaşı’nın yüksek entelektüel birikime dayanan bir analizini gerçekleştirmiştir. Unutmamak gerekir ki; hâlâ Clausewitz’in savaş kuramı aşılammış ve günümüzün belirsizliklerle dolu savaşlarını anlamada en önemli kuramlardan birisini araştırmacılara sunmaktadır. Bu özellikleri ile Burak Gülboy’un bu çalışmasının Uluslararası İlişkiler akademisyenleri ve öğrencileri için sistemi anlamak adına bir zorunlu okuma olduğunu belirtmek isterim.

Doç. Dr. Haldun Yalçinkaya

